

Dostępna edukacja

SAMORZĄD RÓWNYCH SZANS

**Fundacja
Instytut Rozwoju Regionalnego**

Samorząd równych szans

*projekt współfinansowany ze środków Państwowego Funduszu
Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych*

Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego realizuje w 2009r. na terenie całej Polski projekt „Samorząd równych szans”. Nasze działania adresujemy do samorządów, które mają do odegrania kluczową rolę w tworzeniu warunków dla trwałej integracji osób niepełnosprawnych.

Problem dotyczy około 4,5 mln osób niepełnosprawnych. Prawie 3 mln z nich to osoby w wieku produkcyjnym, a zatrudnionych jest tylko 14%. Niedostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych komunikacja, bariery architektoniczne i brak dostępu do informacji sprawia, że 2,5 mln obywateli nie może podjąć zatrudnienia.

Dodatkową barierę stanowi system edukacji, który skazuje około 200 tys. niepełnosprawnych dzieci wyłącznie na szkoły specjalne.

Eksperti FIRR przekazują wiedzę zdobytą w ciągu kilku lat realizacji projektów dotyczących aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. To bardzo specjalistyczna wiedza, której upowszechnienie może dać szansę kilku milionom ludzi na godne życie (takie, jakie mogą prowadzić osoby niepełnosprawne w innych krajach Unii Europejskiej).

Fundacja chce służyć samorządom informacją i wsparciem, pomagać rozwiązywać problemy i tworzyć programy działań sprzyjających włączaniu osób niepełnosprawnych we wszystkie dziedziny życia.

Najlepsze samorządy i ich działania będą promowane i otrzymają tytuł „Samorząd równych szans”.

Więcej o projekcie na www.samorzad-firr.pl

Dostępna edukacja

SAMORZĄD RÓWNYCH SZANS

**Fundacja
Instytut Rozwoju Regionalnego**

Kraków 2009

Wydawca

Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego
31-261 Kraków, ul. Wybickiego 3A,
tel.: 012 629 85 14, faks: 012 629 85 15
e-mail: biuro@firr.org.pl
<http://www.firr.org.pl>
Organizacja Pożytku Publicznego
KRS: 0000170802
Nr konta 77 2130 0004 2001 0255 9953 0005

Autor

Paweł Wdówik

Redakcja

Anna Maria Waszkielewicz

Opracowanie graficzne i skład

Studio Graficzne 4DTP

Druk

Drukmar

ISBN

978-83-61170-32-7

Nakład

500 egzemplarzy

Nakład dofinansowany ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

© Kraków 2009

Wydanie I bezpłatne, nie przeznaczone do sprzedaży.

Niniejsze wydanie ukazało się w ramach realizacji przez FIRR projektu „Samorząd równych szans” współfinansowanego ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

***„Szkoła dobra dla dzieci ze specjalnymi potrzebami
jest lepszą szkołą dla wszystkich.”***

*Bengt Linqvist
(Specjalny Sprawozdawca Narodów Zjednoczonych
ds. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans
Osób Niepełnosprawnych)*

Spis treści

Wstęp	6
Edukacja osób niepełnosprawnych – charakterystyka zjawiska	8
Kształcenie osób niepełnosprawnych w krajach Unii Europejskiej	8
Zmiany w podejściu do kształcenia uczniów niepełnosprawnych w Polsce	11
Szkolnictwo specjalne, integracyjne, włączające	13
Szkoły specjalne	13
Szkoły integracyjne	14
Edukacja włączająca	15
Organizacja kształcenia uczniów niepełnosprawnych	15
Uczeń niepełnosprawny w szkole – informacje praktyczne	18
Wskazówki ogólne	18
Organizacja klasy	19
Liczba dzieci niepełnosprawnych z klasie	19
Uczniowie z niesprawnością narządu ruchu	21
Jak przygotować szkołę? – Remonty i adaptacje	23
Przygotowanie klasy	24
Jaki sprzęt jest niezbędny?	24
Jakich specjalistów trzeba zatrudnić?	25
Co jeszcze trzeba zapewnić?	26
Uczniowie niewidomi i słabowidzący	26
Przemieszczanie się i komunikacja	26
Niezbędne remonty i adaptacje architektoniczne	28
Przygotowanie klasy – oświetlenie	29

Jaki sprzęt jest niezbędny?	30
Rozwiązania dla osób słabowidzących	33
Jakich specjalistów trzeba zatrudnić?	34
Co jeszcze trzeba zapewnić?	35
Uczniowie głusi i niedosłyszący	36
Jak przygotować szkołę?	38
Remonty i adaptacje	38
Jaki sprzęt jest niezbędny?	39
Jakich specjalistów trzeba zatrudnić?	39
Co jeszcze trzeba zrobić?	39
Uczniowie z niesprawnością intelektualną	40
Remonty i adaptacje	40
Przygotowanie klasy	41
Jaki sprzęt jest niezbędny?	41
Uczniowie z chorobami przewlekłymi	42
Jak przygotować szkołę?	44
Niezbędne remonty i adaptacje oraz sprzęt specjalistyczny	44

Wstęp

Dlaczego napisałem ten poradnik?

Kiedy miałem 18 miesięcy, moje życie zmieniło się na zawsze. Moi rodzice, szukając ratunku dla mnie i dla siebie przed czymś, co całkowicie ich przerastało, zgodzili się poddać mnie operacji usunięcia katarakty wrodzonej z obu oczu. Dziś jest to zabieg o wysokim wskaźniku skuteczności. Wtedy, w roku 1969 było to ogromne wyzwanie pod względem medycznym, obarczone bardzo wysokim ryzykiem. Operacja się nie udała. Straciłem wzrok w jednym oku, w drugim zaś pozostały mi resztki widzenia malejącego z roku na rok. Stałem się niewidomy.

Jako czterolatek zostałem poddany jednemu z najtrudniejszych doświadczeń mojego życia. Opuściłem mój wspaniały dom, kochających rodziców, siostrę – towarzyszkę moich dzieciennych zabaw, całą gromadę wiejskich dzieci, z którymi biegałem po łąkach nie zauważając, że jestem „inny” i wyjechałem do przedszkola w szkole dla dzieci niewidomych w Laskach, gdzie pozostałem (z przerwami na święta i wakacje) przez 15 lat – aż do matury. Do końca szkoły podstawowej moje wyjazdy z domu do szkoły okupowane były dwudniowym rozstrojem żołądka. Oszukiwaliśmy się, że to reakcja na pociąg, ale przecież wszyscy wiedzieliśmy, że to reakcja na rozstanie.

Czy można było inaczej? Nie wiem. Mimo, iż moi rodzice byli nauczycielami, nie podejmowali nawet rozważań o możliwości uczenia mnie w szkole, gdzie sami pracowali. Edukacja w szkole specjalnej była na tamte czasy szczytem marzeń. Czy na tym straciłem, czy zyskałem? Nie potrafię odpowiedzieć. Wiem, że choć całe moje wykształcenie i dzisiejszą pozycję zawdzięczam tamtej decyzji, to nie powtórzyłbym jej, gdybym mógł cofnąć czas. Tak bardzo trudne jest wyrwanie dziecka z domu.

Na pewno cała moja kariera zawodowa w obszarze związanym z niepełnosprawnością jest w jakimś sensie wynikiem tych dziecięcych doświadczeń. Z upływem lat coraz mocniej zauważałem, że jestem „inny”, a chciałem być taki jak wszyscy. Być może ktoś powie, że nigdy do końca nie pogodziłem się z moją niesprawnością i moje zaangażowanie na rzecz edukacji włączającej jest reakcją na ten fakt. Pewnie po części tak jest. Wiem natomiast, że chciałbym pomóc każdej rodzinie, która stanie wobec podobnych wyborów. Chciałbym uratować te maleńkie niepełnosprawne dzieci przed doświadczeniem, które nie ma szans na racjonalne wyjaśnienie, a które jest dla dziecka jak koniec świata. Chciałbym uratować rodziców samotnie próbujących udźwignąć ciężar, który ich przerasta.

Nie sędzę, że nauka każdego dziecka w jego szkole rejonowej jest najlepszym i jedynie słusznym rozwiązaniem. Sędzę jednak, że jako państwo europejskie początku XXI wieku powinniśmy zrobić wszystko, by stworzyć równe szanse dla wszelkich typów edukacji dzieci niepełnosprawnych. Powinniśmy zapewnić rodzicom niezbędną pomoc od samego początku i to pomoc w miejscu ich zamieszkania, w gminie, w powiecie, w szkole dwie ulice dalej, a nie gdzieś daleko u specjalisty na końcu świata. Wiem, że jest to możliwe, aby osoba nawet z najcięższą niesprawnością mogła wybierać to, co sama uważa za słusne. Wiem, że jest możliwe, by rodzice byli otoczeni szacunkiem i poruszali się swobodnie pośród opcji, z których mogą wybierać to, co sami uznają za najlepsze dla swego dziecka – szkołę specjalną lub rejonową.

W mojej kilkunastoletniej karierze uniwersyteckiej przekonałem się, że tworzenie nowych rozwiązań jest zależne nie od pieniędzy i rozwiązań prawnych, ale od otwartości i dobrej woli tych, którzy podejmują decyzje. Gdy w 1996 roku, poproszony przez władze rektorskie o stworzenie jednolitej polityki Uniwersytetu Warszawskiego wobec osób niepełnosprawnych, proponowałem rozwiązania wzorowane na systemie amerykańskim, na UW studiowało 50 studentów niepełnosprawnych na 53 tysiące studentów. Dziś rozwiązania prawne w Polsce zaczynają spełniać to, o czym wtedy tylko marzyłem. Od dwóch lat istnieje dotacja na kształcenie studentów niepełnosprawnych. Gdy ją wprowadzono, w uniwersyteckim Biurze ds. Osób Niepełnosprawnych zarejestrowanych było już ośmiuset studentów. Ktoś „na górze” uznał, że warto próbować, bo ludziom przysługuje prawo do wolności i godności. Bez czekania na prawo i dotacje zrobiliśmy coś, co zmieniło życie setek osób. To samo jest możliwe w Państwa powiecie. Sukces zależy od Państwa otwartości i gotowości do pójścia dalej niż tego się od Państwa wymaga.

Edukacja osób niepełnosprawnych – charakterystyka zjawiska

Kształcenie osób niepełnosprawnych w krajach Unii Europejskiej

Kluczową zmianą w podejściu do edukacji osób niepełnosprawnych jest rezygnacja z posługiwania się terminologią związaną z niepełnosprawnością jako nastawioną na postrzeganie deficytów i zastąpienie jej pojęciem specjalnych potrzeb edukacyjnych (*special education needs*). Zmiana ta jest odzwierciedleniem bardziej ogólnych przemian społecznych odnoszących się do postrzegania i definiowania niesprawności jako takiej. Funkcjonujący przez wiele pokoleń tzw. **medyczny model niepełnosprawności** został zastąpiony **modelem społecznym** zwanym także **interaktywnym**.

Dwa przeciwstawne modele rozumienia niepełnosprawności:

Model medyczny	Model interaktywny
Niepełnosprawność to niedobór lub anormalność.	Niepełnosprawność to różnica.
Fakt bycia niepełnosprawnym jest negatywny.	Fakt bycia niepełnosprawnym sam w sobie jest obojętny.
Niepełnosprawność lokuje się w danym osobniku.	Niepełnosprawność wywodzi się ze wzajemnego oddziaływania danej osoby i społeczeństwa.
Usuwanie problemów związanych z niepełnosprawnością polega na leczeniu danej osoby lub dostosowywaniu jej do normy.	Usuwanie problemów związanych z niepełnosprawnością polega na zmienianiu wzajemnego oddziaływania pomiędzy daną jednostką a społeczeństwem.
Czynnikiem sprawczym poprawy jest specjalista.	Czynnikiem sprawczym poprawy może być dana jednostka, osoba czy instytucja występująca w jej imieniu bądź ktokolwiek mający wpływ na stosunki pomiędzy jednostką a społeczeństwem.

Jeszcze dziś, w czasach publicznego deklarowania otwartości na osoby niepełnosprawne, określenie „niepełnosprawny” w potocznym rozumieniu często

ulega zawężeniu i uproszczeniu. Tak więc **dla wielu „niepełnosprawny” to ktoś na wózku**, mający trudności materialne z powodu niskiej renty, potrzebujący stałej opieki medycznej i rehabilitacji, człowiek niezdolny do samodzielnego życia, w tym także do podejmowania decyzji o swoim losie. Jego główne problemy to schody i niedostosowane łazienki, a potrzeby ograniczają się do kontaktu z innymi niepełnosprawnymi, możliwości udziału w imprezach integracyjnych czy pracy w zakładzie pracy chronionej.

To potoczne rozumienie niepełnosprawności jest podtrzymywane na wiele różnych sposobów przez media, pokazujące osoby niepełnosprawne i ich trudności w jednostronny i uproszczony sposób, przez instytucje publiczne kładące nacisk na wymiar opieki społecznej jako najistotniejszy w odniesieniu do tej grupy obywateli, a także przez samo państwo, które kształtuje politykę wobec osób niepełnosprawnych w oparciu o koncepcję zatrudnienia chronionego i rehabilitacji. Także część osób niepełnosprawnych utrwała ten fałszywy wizerunek poprzez swą roszczeniowość i zgodę na odmienny status społeczny.

Takie podejście odzwierciedla zaprezentowany w powyższym zestawieniu **model medyczny** traktujący niepełnosprawność jako cechę negatywną. Model ten jest głęboko zakorzeniony w myśleniu potocznym. Prowadzi on do tworzenia się mechanizmów wyłączających osoby niepełnosprawne z życia społecznego i akcentowania potrzeby działań charytatywnych i opiekuńczych.

Drugi z przedstawionych modeli – **model interaktywny** – wyraża podejście do niepełnosprawności postrzeganej jako cecha neutralna, przy czym negatywne konsekwencje przypisywane w pierwszym modelu samej niesprawności, a więc osobie niepełnosprawnej, tu są rozumiane jako wynik interakcji z otaczającym środowiskiem. Model ten jest obecny jako dominujący w krajach, gdzie relacje społeczne oparte są na koncepcji praw obywatelskich – np. w Stanach Zjednoczonych i w Wielkiej Brytanii. W tym podejściu osoba niepełnosprawna staje się niezależnym aktorem na scenie życia społecznego, posiadając te same prawa obywatelskie, co osoby pełnosprawne, podlegając także tym samym społecznym obowiązkom. Przestaje być biorcą świadczeń i obiektem działań charytatywnych, a staje się pełnoprawnym uczestnikiem życia społecznego.

Najważniejszym skutkiem zmian w myśleniu o niepełnosprawności jest potwierdzenie tych samych praw obywatelskich dla osób niepełnosprawnych, co dla reszty społeczeństwa, w tym także prawa do edukacji.

14 lutego 2002 roku Rada Europy przyjęła cele strategiczne dla systemów edukacji. Cel strategiczny nr 2 to: **ułatwienie powszechnego dostępu do systemów edukacji**, w tym zaś szczególnie: **tworzenie otwartego środowiska edukacyjnego**.

10 | Edukacja osób niepełnosprawnych – charakterystyka zjawiska

Model edukacji włączającej jest więc realizacją tak sformułowanego celu dla europejskich systemów oświatowych, a jednocześnie praktycznym zastosowaniem interaktywnego modelu podejścia do niepełnosprawności.

Można powiedzieć, iż wszystkie kraje europejskie są zgodne co do tego, że w zakresie kształcenia osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w którym to pojęciu zawiera się najszerzej rozumiana niepełnosprawność), sytuacją pożądaną jest włączanie tej grupy uczniów do powszechnego systemu szkół publicznych. Różnice występują jednak co do określenia, dla jakich grup dzieci niepełnosprawnych taki system edukacji jest dobry.

Istnieje bowiem zgodność co do tego, że włączanie dzieci niepełnosprawnych do otwartego systemu edukacji nie zawsze jest równoznaczne z wysoką jakością kształcenia. Jednocześnie kraje europejskie zgadzają się, iż szkolnictwo specjalne nie dla każdego typu niepełnosprawności jest rozwiązaniem gorszym niż edukacja włączająca.

Przeprowadzenie porównania sytuacji uczniów niepełnosprawnych w poszczególnych krajach jest zadaniem trudnym, ponieważ istnieją różnice w sposobie definiowania pojęcia niepełnosprawności oraz w politykach społecznych i edukacyjnych krajów europejskich wobec tej grupy społecznej.

Można jednak wyróżnić dwa zasadnicze nurty w realizowaniu polityki edukacyjnej.

Pierwszą grupę stanowią państwa rozwijające politykę edukacji włączającej wobec wszystkich dzieci niepełnosprawnych, kształcąc je **w szkołach ogólnodostępnych**. Polityka ta jest wspierana szerokim wachlarzem usług edukacyjnych oferowanych dzieciom – zależnie od ich potrzeb – właśnie na terenie szkół masowych. Do grupy należą: Hiszpania, Grecja, Włochy, Portugalia, Szwecja, Norwegia, Cypr.

Drugą grupę stanowią państwa realizujące politykę wielotorową, która koncentruje się na wielu możliwych rozwiązaniach wobec specjalnych potrzeb. Usługi są świadczone pomiędzy dwoma **systemami kształcenia: ogólnym i specjalnym**. Do tej grupy zaliczają się: Dania, Francja, Irlandia, Anglia, Litwa, Czechy, Polska, Słowacja, Słowenia, Estonia.

Pośród charakterystycznych cech dokonujących się obecnie przemian w wielu krajach europejskich warto wymienić m.in.:

- I przyjęcie **decyzji rodziców** jako podstawy do wyboru miejsca kształcenia dziecka niepełnosprawnego;
- I decentralizację organizacji kształcenia dzieci niepełnosprawnych polegającą na **przeniesieniu odpowiedzialności na samorząd lokalny**;

- I przekształcanie szkół specjalnych w **centra wspierające dla edukacji włączającej**.

W większości krajów następuje rozwój sieci takich właśnie centrów, których głównym zadaniem staje się :

- I organizacja treningów i kursów dla nauczycieli i innych specjalistów;
- I przygotowywanie i opracowywanie niezbędnych materiałów dydaktycznych i metod pracy;
- I wsparcie dla szkół ogólnodostępnych i rodziców;
- I wsparcie dla indywidualnego ucznia (zajęcia dodatkowe, terapia).

Zmiany w podejściu do kształcenia uczniów niepełnosprawnych w Polsce

Mimo, iż od 20 lat żyjemy w innym systemie społeczno-politycznym, to reformowanie różnych obszarów życia ciągle trwa. Różne też jest tempo zmian w poszczególnych obszarach. Takim ciągle podlegającym zmianom obszarem jest system edukacyjny, który z powodu swej złożoności i rozległości wymaga szczególnie dużej liczby działań.

Jedną z trudniejszych kwestii jest sprawa kształcenia dzieci niepełnosprawnych. Trwający wiele dziesiątków lat podział na szkolnictwo masowe i specjalne doprowadził do sytuacji, w której dla bardzo wielu osób związanych z edukacją (nauczyciele, rodzice, władze samorządowe) wyobrażenie sobie wspólnie prowadzonego kształcenia dla wszystkich dzieci wydaje się niemożliwe do przeprowadzenia. A jednak sytuacja ulega ciągłej zmianie. Dzięki staraniom rodziców dzieci niepełnosprawnych a także dzięki otwartości wielu nauczycieli i samorządów, coraz większa liczba dzieci z różnymi niesprawnościami uczy się w szkołach ogólnodostępnych położonych w rejonie ich zamieszkania.

Szkoły specjalne, stanowiące przez tyle lat jedyne miejsce kształcenia tej grupy uczniów, są coraz częściej zastępowane szkołami integracyjnymi lub ogólnodostępnymi.

W latach dziewięćdziesiątych pojawiła się pierwsza istotna zmiana systemowa. Zaczęto promować szkolnictwo integracyjne. Pociągnęło to za sobą także zmiany w zapisach prawnych. Dzięki temu pojawił się nowy rodzaj klas i szkół, który wielu uznało za optymalny. Tymczasem początek XXI wieku przyniósł nowe zmiany. Okazało się, że w wielu krajach Unii Europejskiej, ale i w innych częściach

12 | Edukacja osób niepełnosprawnych – charakterystyka zjawiska

świata, za najlepszą formę kształcenia dzieci niepełnosprawnych uznaje się tzw. **edukację włączającą**, polegającą na przyjmowaniu dzieci niepełnosprawnych do szkół ogólnodostępnych. Jeśli chodzi o Polskę, to w powszechnym przekonaniu niezbyt liczne doświadczenia w tym zakresie zdają się mówić, iż przedsięwzięcie jest skomplikowane i obarczone wysokim stopniem ryzyka i to dla wszystkich:

- I dla dzieci niepełnosprawnych – bo szkoły nie są przygotowane i zamiast zyskać, dzieci mogą stracić pozostając w szkole rejonowej,
- I dla nauczycieli – bo pojawienie się w klasie dzieci niepełnosprawnych jest postrzegane jako zagrożenie dla realizacji programu i dla jakości kształcenia uczniów pełnosprawnych,
- I dla samorządów – bo pojawiają się nowe koszty, których ponoszenie niekoniecznie będzie oznaczać wymierny sukces dydaktyczny.

Wobec tego, osoby i instytucje odpowiedzialne za kształt polskiej oświaty, nadal dość często odsuwają decyzję o przyjęciach do szkół ogólnodostępnych dzieci niepełnosprawnych, mimo, że obowiązujące prawo stwarza ku temu odpowiednie warunki. Tymczasem w wielu krajach nauka wszystkich dzieci w jednej szkole okazuje się możliwa i to z sukcesem dla wszystkich. Zmian jednak wymaga cały system:

- I szkoły – bo muszą być gotowe na różnorodność, której nie znają,
- I nauczyciele – bo różnorodność uczniów będzie wymagać zupełnie nowego podejścia do ich zadań i zmiany sposobu widzenia swoich zadań,
- I rodzice – bo oni najwięcej wiedzą o swoim dziecku i bez zaangażowania i współpracy z ich strony dobre kształcenie nie będzie możliwe.

Celem tego poradnika jest udzielenie możliwie prostych i wyczerpujących wskazówek na temat kształcenia dzieci niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych, poprzez udzielenie odpowiedzi na najważniejsze dla samorządów kwestie:

- I jak przygotować szkołę?
- I jakie inwestycje realizować?
- I jak przygotować nauczycieli?
- I gdzie szukać wsparcia?

Ponadto, poradnik udzieli podstawowych odpowiedzi na pytania o poszczególne niesprawności i ich konsekwencje dla uczniów uczących się w szkołach ogólnodostępnych.

Szkolnictwo specjalne, integracyjne, włączające

W chwili obecnej w Polsce mamy do wyboru trzy typy szkół dla dzieci niepełnosprawnych:

- I specjalne,
- I integracyjne,
- I ogólnodostępne.

Oto krótki opis poszczególnych typów kształcenia. Należy pamiętać, że poniższa prezentacja ma charakter uogólniony, a jej celem jest przedstawienie procesu zmian w sposobach kształcenia dzieci niepełnosprawnych. Poniższy materiał nie jest w żadnym stopniu poradnikiem w zakresie wyboru szkół dla dzieci o różnorodnych niesprawnościach. Należy z całą mocą podkreślić, iż wyboru miejsca kształcenia dziecka niepełnosprawnego mogą dokonywać wyłącznie jego rodzice, natomiast zarówno organ oświatowy w gminie czy powiecie, jak również szkoła rejonowa, do której mogą zgłosić się rodzice, powinny jedynie służyć wsparciem w postaci jak najpełniejszej informacji o uwarunkowaniach kształcenia w każdym z typów szkół.

Najstarszą i ciągle jeszcze najbardziej w Polsce rozpowszechnioną formą kształcenia uczniów z niesprawnościami jest kształcenie w szkołach specjalnych.

W roku szkolnym 2007/2008 na 176 055 uczniów niepełnosprawnych 85 764 uczyło się w szkołach specjalnych, 14 575 pobierało nauczanie indywidualne, a tylko 75 719 uczęszczało do szkół integracyjnych i ogólnodostępnych.

Szkoły specjalne

Są to placówki o charakterze zamkniętym, najczęściej zajmujące się kształceniem dzieci z jednym typem niesprawności (uczniowie niewidomi, niesłyszący itp.). Dzięki homogenicznemu charakterowi grupy wychowanków są placówkami o wysokim stopniu specjalizacji, wyposażonymi w szeroki asortyment sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych dostosowanych do potrzeb konkretnej niepełnosprawności. Niestety, są to **placówki o charakterze segregacyjnym**, co oznacza, iż uczniowie do nich kierowani kształcą się w środowisku osób niepełnosprawnych, bez codziennego kontaktu z pełnosprawnymi rówieśnikami. Co więcej, dla większości uczniów uczęszczenie do szkoły specjalnej oznacza **oderwanie od rodziny**, gdyż ze względu na odległość od miejsca zamieszkania codzienne dojazdy są w wielu wypadkach niemożliwe lub bardzo utrudnione.

Właśnie te dwa czynniki – segregacja oraz oderwanie od rodziny – stają się głównymi powodami odchodzenia od kształcenia w szkołach specjalnych,

14 | Edukacja osób niepełnosprawnych – charakterystyka zjawiska

pomimo ewidentnej przewagi tych szkół w dziedzinie wyposażenia, jak i profesjonalizmu zatrudnionych tam nauczycieli.

Zasadniczym mankamentem kształcenia w placówkach specjalnych jest trudność w nabywaniu przez uczniów umiejętności funkcjonowania w relacjach społecznych, w szczególności w relacjach z osobami pełnosprawnymi, a co za tym idzie, brak umiejętności radzenia sobie w społeczeństwie otwartym. Pośrednią konsekwencją tego typu kształcenia jest również brak umiejętności kształtowania relacji z osobami niepełnosprawnymi przez osoby pełnosprawne, które nie miały okazji do kontaktów tego typu. Tak więc efektem szkół specjalnych jest segregacyjny model społeczeństwa. Trudności, z jakimi boryka się wielu z nas co do wyobrażenia sobie szkół otwartych na wszystkich uczniów – niezależnie od stanu ich zdrowia i stopnia sprawności – są właśnie wynikiem segregacyjnego modelu edukacji, przez jaki przeszliśmy.

Szkoły integracyjne

Wraz ze zmianą systemu politycznego w Polsce pojawiło się wiele prób włączania dzieci niepełnosprawnych do otwartego systemu edukacyjnego. Ich efektem było wypracowanie modelu szkół i klas integracyjnych.

Główne cechy nauczania integracyjnego to:

- I mniej liczne klasy – 15-20 osób,
- I odsetek uczniów niepełnosprawnych to około 20%;
- I możliwość zatrudnienia drugiego nauczyciela – nauczyciela wspomagającego;
- I dodatkowe środki finansowe w porównaniu z innymi typami kształcenia uczniów niepełnosprawnych.

W porównaniu ze szkołami specjalnymi, kształcenie integracyjne jest odejściem od modelu segregacyjnego. Okazuje się jednak, iż **zaspokajając specjalne potrzeby edukacyjne**, bardzo często **nie zaspokaja ono potrzeb osobistych i społecznych uczniów niepełnosprawnych**, gdyż – jak wykazują badania – nie prowadzi do powstania jednej społeczności. Tak więc z czasem w klasie może dojść do kształtowania się układu, w którym zaczynają funkcjonować dwie społeczności obok siebie – uczniów pełnosprawnych i niepełnosprawnych. Zjawisko to zaczyna nasilać się szczególnie po etapie nauczania zintegrowanego czyli po ukończeniu klasy trzeciej szkoły podstawowej.

Kształcenie integracyjne było bardzo ważnym elementem w procesie włączania osób niepełnosprawnych w otwarty system edukacyjny, należy jednak patrzeć na nie jako na etap na drodze do normalności.

Edukacja włączająca

Polega ona na włączaniu uczniów z niesprawnościami do szkół i klas ogólnodostępnych. Biorąc pod uwagę fakt, iż około 3,5% dzieci to dzieci niepełnosprawne, w edukacji włączającej na szkołę liczącą 300 uczniów powinno średnio przypaść 9-10 uczniów niepełnosprawnych. Taki rozkład spowoduje, iż nie wytworzy się mechanizm dwóch społeczności, natomiast **ma szanse pojawić się proces pełnego włączenia ucznia niepełnosprawnego w społeczność szkolną**. Określenie „ma szanse” jest tu użyte bardzo świadomie, gdyż nie jest to rzecz, która zdarzy się automatycznie, ale jako trudny proces społeczny wymaga wsparcia ze strony nauczycieli i rodziców, zarówno dla uczniów pełnosprawnych, jak i dla ucznia niepełnosprawnego.

Słabym punktem edukacji włączającej w Polsce jest **brak systemowych rozwiązań** oferujących szkołom profesjonalne wsparcie w zakresie doboru odpowiednich środków dydaktycznych i sprzętu specjalistycznego, jak również **brak fachowego poradnictwa dla szkół i niezbędnego wsparcia specjalistów** w zakresie poszczególnych typów niepełnosprawności. Istotnym brakiem, który rzutuje na jakość edukacji uczniów niepełnosprawnych w szkolnictwie ogólnodostępnym jest również **brak przygotowania nauczycieli**, którzy – bez niezbędnych informacji oraz bez profesjonalnego systemu wsparcia – są w praktyce pozostawieni sami sobie.

W dalszych częściach tego poradnika otrzymają Państwo informacje o konkretnych praktycznych rozwiązaniach, które mogą uczynić edukację włączającą zjawiskiem realnym.

Organizacja kształcenia uczniów niepełnosprawnych

Konwencja Narodów Zjednoczonych o Prawach Osób Niepełnosprawnych kwestii edukacji poświęca cały **artykuł 24**. Autorzy Konwencji mówią wyraźnie o zagwarantowaniu edukacji włączającej na wszystkich poziomach. O ile Konwencja mówi o włączającym systemie edukacji, o tyle żaden z polskich aktów prawnych regulujących kwestie związane z edukacją nie używa takiego terminu. W odniesieniu do istniejących rodzajów szkół używa się trzech określeń: szkoły ogólnodostępne, szkoły integracyjne oraz szkoły specjalne. Tak więc, należy przyjąć, iż **edukacja włączająca jest kształceniem dziecka niepełnosprawnego w szkole ogólnodostępnej**.

Zasadniczym aktem prawnym, regulującym kwestie związane z kształceniem na poziomie podstawowym i średnim jest Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.). Ustawa mówi:

16 | Edukacja osób niepełnosprawnych – charakterystyka zjawiska

„Art. 1. System oświaty zapewnia w szczególności:

- 1) realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju;
 - 2) wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny;
 - 3) możliwość zakładania i prowadzenia szkół i placówek przez różne podmioty;
 - 4) dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej;
 - 5) możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami;
 - 5a) opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych;
- (...)”

Tak więc, ustępy 1 i 5 wyraźnie stanowią gwarancję równego dostępu osób niepełnosprawnych do systemu edukacyjnego w całej jego rozciągłości.

Z kolei art. 71b w ust. 1 stwierdza:

„Kształceniem specjalnym obejmuje się dzieci i młodzież, o których mowa w art. 1 pkt 5 i 5a, wymagające stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Kształcenie to może być prowadzone w formie nauki w szkołach ogólnodostępnych, szkołach lub oddziałach integracyjnych, szkołach lub oddziałach specjalnych i ośrodkach, o których mowa w art. 2 pkt 5.”

Jak widać, na poziomie samej ustawy stworzone są narzędzia pozwalające na kształcenie dzieci niepełnosprawnych w trzech rodzajach placówek edukacyjnych: ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych.

Co do wyboru jednego z rodzajów szkół, prawo jednoznacznie reguluje tę kwestię przyznając **wyłączne prawo wyboru szkoły rodzicom dziecka**. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 20 lutego 2004 r. w sprawie warunków i trybu przyjmowania uczniów do szkół publicznych oraz przechodzenia z jednych typów szkół do innych (Dz. U. Nr 26 poz. 232) mówi, że:

”Do klasy pierwszej szkoły podstawowej ogólnodostępnej prowadzonej przez gminę lub innej należącej do sieci szkół podstawowych ustalonej przez gminę przyjmuje się:

- I z urzędu – dzieci zamieszkałe w obwodzie danej szkoły podstawowej;
- I na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) dzieci zamieszkałe poza obwodem danej szkoły podstawowej, w przypadku gdy szkoła dysponuje wolnymi miejscami.”

Oznacza to, że – o ile rodzice nie zdecydują inaczej – dziecko z każdą niesprawnością, podobnie jak dziecko pełnosprawne, przyjmowane jest do szkoły rejonowej.

Co do zadań samorządu lokalnego, analiza powyższych zapisów pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, iż samorządy jako organ prowadzący są zobowiązane do zapewnienia dzieciom niepełnosprawnym, których rodzice wybrali szkoły ogólnodostępne, wszelkich warunków do kształcenia na takim samym poziomie, jakie otrzymują uczniowie pełnosprawni.

Niestety, sposób finansowania kształcenia dzieci niepełnosprawnych, nie daje gwarancji dodatkowych środków finansowych dla szkół ogólnodostępnych, wprowadzając dodatkowo faworyzowanie placówek integracyjnych. Ta nierówność nie ma żadnego uzasadnienia i należy oczekiwać, iż minister edukacji narodowej wprowadzi korekty likwidujące te niekorzystne dla szkół ogólnodostępnych uwarunkowania.

Dzięki mechanizmom wprowadzonym przez Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 grudnia 2008 r. w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego, określającego wysokość dofinansowania przeznaczanego na ucznia niepełnosprawnego w stosunku do dofinansowania na ucznia pełnosprawnego, za pomocą szczegółowych uwag zależnych od rodzaju niesprawności samorządy zyskują konkretne środki, które w większości przypadków będą wystarczające do zapewnienia rozwiązań opisywanych w drugiej części niniejszego poradnika.

Uczeń niepełnosprawny w szkole – informacje praktyczne

W tej części zaprezentowane zostały wybrane rodzaje niepełnosprawności. Są to: niepełnosprawność narządu ruchu, niepełnosprawność widzenia oraz uszkodzenia słuchu. Rozdział czwarty krótko omawia inne rodzaje niesprawności i choroby.

Należy pamiętać, iż poniższe opisy mają charakter uogólniony. W praktyce zaś, dwie osoby posiadające ten sam typ niesprawności będą prawie zawsze różnić się pod względem swoich potrzeb i możliwości. Dlatego trzeba przyjąć, iż nie ma jednolitych rozwiązań możliwych do zastosowania wobec wszystkich osób z taką samą niesprawnością. Rozwiązania skuteczne to takie, które są dobrane indywidualnie z uwzględnieniem charakterystyki danego ucznia.

Wiedza o niesprawności jest ważna, ponieważ pozwala na zorientowanie się w potrzebach i możliwościach ucznia niepełnosprawnego, a co za tym idzie, na wybór rozwiązań, które zapewnią uczniowi możliwość pełnego udziału w procesie dydaktycznym i jednocześnie zagwarantują realizację programu przyjętego dla danego przedmiotu.

Wskazówki ogólne

Dzięki rozwojowi nowoczesnych technologii zwanych także **technologiami asystującymi** lub **adaptacyjnymi**, a także dzięki nowoczesnym uregulowaniom prawnym, obecnie możliwe jest kształcenie w szkole ogólnodostępnej uczniów ze wszystkimi rodzajami niepełnosprawności. Jednak najważniejszym czynnikiem decydującym o sukcesie w kształceniu dziecka z dowolną niesprawnością jest odpowiednio przygotowanie nauczycieli oraz ich pozytywny stosunek do procesu włączania ucznia z niesprawnością w grupę pełnosprawnych rówieśników.

Edukacja włączająca może być skuteczna i przynieść pożytek zarówno dziecku z niesprawnością, jak i dzieciom pełnosprawnym, przede wszystkim dzięki zaangażowaniu i pozytywnemu nastawieniu nauczycieli. Dlatego sprawą zasadniczej wagi jest przeprowadzenie szkoleń z zakresu wiedzy o konkretnej niepełnosprawności i treningów uwrażliwiających. Wskazane byłoby wypracowanie w gronie pedagogicznym szkoły upodobania do pracy zespołowej i przygotowanie strategii wspólnego rozwiązywania problemów.

Włączanie w grupę jest sprawą co najmniej tak ważną jak gwarantowanie pełnego dostępu do wiedzy. Prawidłowy rozwój umiejętności społecznych jest przecież jednym z kluczowych wyznaczników sukcesu osoby w jej dalszym rozwoju. Dlatego nauczyciele powinni być przygotowani i aktywnie podejmować działania wytwarzające więzi w zespole uczniowskim, stosując odpowiednio do tego celu metody pracy – np. zadania zespołowe.

Sposób traktowania ucznia z niepełnosprawnością – to kwestia dla wielu nauczycieli bardzo trudna do rozstrzygnięcia. Z jednej strony ugruntowane przekonanie o konieczności równego traktowania, a szczególnie stosowania tych samych wymagań i kryteriów oceny wobec wszystkich, wydaje się podejściem sprawiedliwym. Nie uwzględnia ono jednak zróżnicowanych możliwości dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, do których zalicza się wszystkie dzieci z jakąkolwiek niesprawnością. Przejaskrawiony przykład takiego podejścia, to ocena niedostateczna z muzyki dla osoby z niedosłuchem za nierozróżnianie fortepianu od fletu.

Z drugiej strony rzesza nauczycieli chcąc ulżyć trudnej sytuacji osoby niepełnosprawnej prezentuje zwyczajową tendencję do odmiennego traktowania tych uczniów poprzez odstępowanie od wielu wymagań czy też form aktywności.

Należy przyjąć iż uczeń niepełnosprawny ma pełne prawo do uczestnictwa we wszystkich formach aktywności przewidzianych przez nauczyciela dla klasy, której jest członkiem. Dostosowywać do możliwości ucznia należy więc wymagania w obrębie danej formy: np. na sprawdzianie z muzyki uczeń z niedosłuchem rozpozna instrumenty na podstawie opisu ich brzmienia lub budowy, inni zaś na podstawie dźwięku.

Organizacja klasy

Organ prowadzący powinien uwzględnić fakt obecności w zespole klasowym ucznia niepełnosprawnego stosując jako podstawową formę dostosowania zmniejszenie liczebności klasy do 15-20 osób. W wielu przypadkach takie posunięcie połączone z odpowiednim przygotowaniem nauczyciela oraz zapewnieniem niezbędnego wsparcia zewnętrznych specjalistów, okaże się wystarczające i nie będzie konieczne zatrudnianie nauczyciela wspomagającego.

Liczba dzieci niepełnosprawnych z klasie

W przeciwieństwie do tendencji w klasach integracyjnych, gdzie zalecano przyjmowanie 3-4 osób z niesprawnością, wypada wskazać na fakt, iż statystycznie w grupie wiekowej o której mowa, przypada 3-4 osoby niepełnosprawne na 100. Dla zachowania tego rozkładu, w klasie 20-osobowej nie

powinno znaleźć się więcej niż jedno dziecko niepełnosprawne. Dzięki temu zabiegowi klasy tego typu mogą być z powodzeniem prowadzone tylko przez jednego nauczyciela, choć będą w nich dzieci nawet z tak ciężkimi niesprawnościami jak całkowite niewidzenie czy też paraliż czterokończynowy.

Faktem jest, iż obowiązujący przez ostatnie lata system finansowania poprzez preferencyjne warunki w stosunku do klas ogólnodostępnych skłaniał do tworzenia klas integracyjnych. Należy mieć nadzieję, iż ze względu na wprowadzaną nierówność zostanie on wkrótce poprawiony.

Dobór odpowiedniego wyposażenia stanowiska pracy ucznia oraz decyzje o jego modyfikacjach w trakcie trwania nauki wymagają wsparcia odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów. Przy wyborze sprzętu specjalistycznego należy korzystać z doradztwa instytucji niezależnych (np. szkół specjalnych, ośrodków akademickich, czy też organizacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych itp.) Zdecydowanie należy unikać poradnictwa ze strony firm sprzedających urządzenia tego typu, gdyż w wielu wypadkach rady te nie będą obiektywne.

Brak prośby o konkretne urządzenie ze strony ucznia nie może być traktowany jako powód do rezygnacji z zakupów. Uczeń może nie znać najnowszych rozwiązań, a poza tym, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 stycznia 2005 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dziennik Ustaw Nr 19 1336 Poz. 167), to szkoła odpowiedzialna jest za stworzenie odpowiednich warunków, w tym zaopatrzenie w środki dydaktyczne i sprzęt specjalistyczny.

Zarówno konieczność bieżącego zapewniania niezbędnych środków dydaktycznych czy odpowiednich materiałów, jak i potrzeby wynikające z koniecznych zajęć indywidualnych czy innych usług specjalistów, powodują, iż należy zakontraktować tego typu wsparcie w wyspecjalizowanej instytucji – np. szkoła specjalna, organizacja pozarządowa (Polski Związek Niewidomych) czy też ośrodek akademicki (Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych na wyższej uczelni). Usługi te mogą być kontraktowane w różnych instytucjach dla różnych typów niesprawności lub też mogą mieć charakter usług kompleksowych.

Powiaty, zgodnie z posiadanymi uprawnieniami, mogą również tworzyć własne jednostki organizacyjne oferujące niezbędne wsparcie. Centra wsparcia tego typu mogą być tworzone wspólnie przez kilka powiatów, co wydaje się mieć uzasadnienie z ekonomicznego punktu widzenia.

Uczniowie z niesprawnością narządu ruchu

Uczniowie z niesprawnością narządów ruchu to grupa bardzo niejednorodna, a więc doświadczająca bardzo różnych konsekwencji swej niesprawności – od bardzo niewielkich (wolniejsze poruszanie się) do bardzo znaczących (uczni na wózku elektrycznym z niesprawnymi wszystkimi kończynami).

Niektóre niesprawności powodowane są czynnikami wrodzonymi, inne powstają w wyniku przebytych chorób lub wypadków:

- I tetraplegia** – porażenie czterokończynowe, paraliż kończyn i tułowia – jest wynikiem urazu kręgosłupa szyjnego. Osoby z tetraplegią mają w znacznym stopniu ograniczoną możliwość ruchu rąk, a w większości wypadków jej całkowity brak. Osoby te często poruszają się na wózkach elektrycznych;
- I paraplegia** – paraliż kończyn dolnych i dolnej części tułowia – jest wynikiem urazu środkowej części kręgosłupa. Osoby z tą niesprawnością używają wózków o napędzie ręcznym i mają pełny zasięg ruchu rąk;
- I amputacja** – usunięcie jednej lub więcej kończyn – powodowana jest przez urazy lub inne przyczyny;
- I artretyzm** – reumatoidalne zapalenie stawów – jest przyczyną bólu, czasem także obrzęków stawów, a co za tym idzie, trudności w poruszaniu – może występować również u dzieci;
- I choroby kręgosłupa** – mogą ograniczać zdolność siedzenia, stania, chodzenia, schylania się lub dźwigania. Do tej grupy schorzeń należą m.in.: choroba zwyrodnieniowa kręgosłupa, skolioza;
- I choroby nerwowomięśniowe** – obejmują dużą grupę schorzeń, do których należą m.in. dystrofia mięśniowa oraz stwardnienie rozsiane (SM). Choroby te prowadzą do degeneracji oraz zaniku tkanki nerwowej i mięśniowej. Konsekwencje tego mogą być bardzo różne – od stosunkowo nieznacznych ograniczeń ruchowych, do poważniejszych trudności w poruszaniu się (z koniecznością używania kul, lasek, czy nawet wózka). Wiele osób z tymi schorzeniami porusza się samodzielnie, wykorzystując rozmaite rozwiązania, np.: przemieszczanie się przy ścianie, poręczach lub z pomocą osoby towarzyszącej. Wymaga to jednak sporo czasu. Częstość wózek inwalidzki okazałby się znacznie bardziej efektywny, ale nie jest rozwiązaniem akceptowanym ze względów psychologicznych. W takich sytuacjach trzeba pamiętać, iż – nawet jeśli chodzi o dziecko – należy respektować psychologiczną gotowość do akceptowania określonych rozwiązań, co w tym przypadku

oznacza gotowość akceptowania znacznie większej niesprawności niż ta związana np. ze stosowaniem kul lub chodzeniem przy ścianie.

Choroby nerwowomięśniowe ograniczają również sprawność rąk. Oznacza to, że uczeń z niesprawnością ruchową na tym podłożu może mieć trudności w poruszaniu się na wózku o napędzie ręcznym, może także mieć trudności w pisaniu za pomocą długopisu. W skrajnych przypadkach może w ogóle nie być w stanie pisać metodą tradycyjną.

- I porażenie mózgowe** – jest niesprawnością dość częstą. Skutki porażenia mózgowego mogą być bardzo różne i każdego ucznia dotkniętego tym schorzeniem należy traktować indywidualnie. Choroba może uniemożliwiać bądź utrudniać chodzenie, ograniczać sprawność kończyn górnych, powodować brak koordynacji mięśniowej, ruchy mimowolne, silne napięcia mięśni. W zależności od nasilenia choroby, osoby z porażeniem mózgowym mogą poruszać się same lub korzystać z urządzeń pomocniczych (wózka, kul, balkoników, itp.). Oprócz różnorodnych trudności w poruszaniu najważniejszą i bardzo częstą konsekwencją porażenia są trudności w mówieniu. Mogą one przyjmować różne nasilenie od bardzo niewielkich zmian wymowy, aż do bardzo nasilonych, czasem bardzo trudnych do zrozumienia dla osoby kontaktującej się z uczniem po raz pierwszy.

Jak widać, zasadnicze problemy, na jakie mogą trafić uczniowie z niepełnosprawnością ruchową będą dotyczyły tego wszystkiego, co jest związane z poruszaniem się i przemieszczaniem, zarówno po terenie szkoły, jak i na trasie z domu do szkoły i z powrotem.

Barierą może też okazać się wchodzenie do konkretnych klas czy innych pomieszczeń. Także organizacja przestrzeni wewnątrz klasy (sposób ustawienia ławek) może powodować trudności w pełnym udziale ucznia z niesprawnością ruchową w lekcjach, gdyż np. będzie on siedział oddzielnie od całej klasy.

Dla osób z niesprawnymi rękami problemem będzie pisanie, a więc: prowadzenie zeszytów, wykonywanie prac pisemnych przy użyciu długopisu, pisanie klasówek itp.

Problemem będzie także uczestnictwo w zajęciach z wychowania fizycznego oraz zajęciach eksperymentalnych – laboratoria, pracownie itp. Trudności te są najczęściej spowodowane wykorzystaniem mebli i urządzeń nie uwzględniających potrzeb tych osób.

W kontaktach z uczniem z niesprawnością narządu ruchu trzeba pamiętać że: **wózek jest częścią przestrzeni osobistej ucznia niepełnosprawnego**. Nie

można się więc o niego opierać, popychać go, dotykać. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy osoba na wózku sama o to poprosi. W razie wątpliwości co do sposobu pomocy, należy pytać osobę zainteresowaną. Nawet dzieci niepełnosprawne najczęściej potrafią jasno powiedzieć, jak im pomóc.

Jak przygotować szkołę? – Remonty i adaptacje

W przypadku osób z niesprawnością narządu ruchu najważniejszym zadaniem umożliwiającym im uczestnictwo w życiu szkoły jest likwidacja barier architektonicznych. Są to działania relatywnie kosztochłonne, natomiast mają charakter jednorazowy. Prace adaptacyjne przeprowadzone w jednym budynku czynią go dostępnym dla osób z niesprawnością ruchową na wiele lat, bez konieczności kolejnych kosztownych działań. Dla wielu uczniów z tej grupy będzie to zresztą jedyne działanie, jakie okaże się niezbędne.

Przy prowadzeniu prac adaptacyjnych należy zwrócić uwagę na to, by projekt był przygotowany przez osobę posiadającą doświadczenie w dostosowywaniu obiektów dla osób niepełnosprawnych. Ponieważ wymogi zawarte w prawie budowlanym są zbyt ogólne i niewyczerpujące, to adaptacje projektowane przez architektów bez doświadczenia w tym obszarze, w wielu przypadkach zawierają liczne drobne błędy, które ostatecznie prowadzi do tego, iż poniesione nakłady finansowe nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, gdyż obiekt nadal pozostaje niedostępny. Takimi błędami są np.: zbyt duża lub zbyt mała umywalka, miska ustępowa na niewłaściwej wysokości, poręczce i uchwyty źle dobrane i montowane w niewłaściwych miejscach itp.

Bezwzględnie zaadaptować należy:

- l wejście do budynku wraz z drogą od wejścia na posesję aż do głównych drzwi. Należy adaptować wejście, którym wchodzi wszyscy uczniowie, nie zaś drzwi gospodarcze (np. od kuchni czy sali gimnastycznej). Ma to ogromne znaczenie dla budowania realnych mechanizmów włączenia,
- l sale lekcyjne – nie wszystkie klasy muszą być dostosowane, ale warto zaadaptować kilka, w tym wszystkie ważne pracownie. Adaptacja klas, będzie oznaczać przede wszystkim dostosowanie wejścia – jego szerokość, likwidację progów. Poza tym, będzie oznaczać przede wszystkim odpowiednie zagospodarowanie przestrzeni, by osoba na wózku mogła bez trudności przemieszczać się wewnątrz pomieszczenia,
- l stołówka, świetlica, aula, sala gimnastyczna – dostosowane muszą być wszystkie przestrzenie ważne dla życia szkoły. Uczeń niepełnosprawny musi bowiem mieć możliwość pełnego udziału we wszystkich oferowanych przez szkołę aktywnościach – np. korzystać ze stołówki,

- I łazienka – należy dołożyć wszelkich starań, by dostępność łazienki była zagwarantowana najlepiej na każdej kondygnacji, a bezwzględnie na kondygnacji, gdzie znajdują się dostosowane klasy.

Opisany zakres adaptacji jest tak duży, że trudno go zrealizować w ciągu jednego roku. Z tego względu należy jako priorytetowe potraktować dostosowanie toalety oraz pomieszczenia lekcyjnego. Inne miejsca mogą do czasu ich adaptacji pozostawać niedostępne, a korzystanie z nich będzie się odbywać przy pomocy zatrudnionego do tego celu asystenta. Przy właściwym planowaniu zajęć, taki asystent może okazać się potrzebny tylko sporadycznie – kilka godzin w tygodniu.

Cały **remont powinien trwać nie dłużej niż dwa lata** rozumiane jako jeden pełny rok szkolny oraz wakacje poprzedzające i kończące ten rok.

Warto aby na terenie powiatu adaptacja szkół przyjęła charakter działań planowych i była prowadzona sukcesywnie, w taki sposób, by stopniowo tworzyć coraz gęstszą sieć budynków przystosowanych.

Jednocześnie, **nie należy zmuszać rodziców dziecka niepełnosprawnego do wysłania dziecka do obiektu przystosowanego**. Rodzice są jedynymi decydentami w sprawie wyboru szkoły i żadne okoliczności nie mogą prowadzić do ograniczania tego prawa.

Przygotowanie klasy

Najważniejsze w adaptowaniu przestrzeni klasy jest to, by uczeń niepełnosprawny uczestnicząc w lekcjach nie był odizolowany przestrzennie – np. miejsce przed pierwszym rzędem ławek. Budowanie edukacji włączającej musi dotyczyć także włączenia przestrzennego. **Klasa powinna posiadać stolik umożliwiający podjechanie wózkiem** (wysokość blatu uzależniona jest od wzrostu dziecka, dla dorosłych to 75 cm). Tablicę należy zawiesić tak, by uczeń na wózku mógł także z niej korzystać. Optymalna przestrzeń manipulacji dla ucznia siedzącego na wózku zawiera się w przedziale 40-120 cm. Jeśli klasy są wyposażone w stoliki bez siedzisk przymocowanych na stałe, to jest to rozwiązanie lepsze, gdyż zawsze wystarczy usunąć krzesło, by stolik stał się dostępny.

Warto pamiętać także o obniżeniu włączników światła, co może okazać się zaletą również dla dzieci niższego wzrostu.

Jaki sprzęt jest niezbędny?

Jak opisałem powyżej, osoby niepełnosprawne ruchowo to grupa bardzo różnorodna. Większość z nich nie wymaga żadnych dodatkowych urządzeń, a jedynym wymogiem pełnego udziału jest dostosowanie przestrzeni.

Dodatkowe urządzenia są konieczne **dla osób z niesprawnymi rękami**, nie mogących pisać przy użyciu długopisu. W takim przypadku niezbędny będzie zakup **komputera** wyposażonego – zależnie od stopnia niesprawności rąk – albo w **standardową klawiaturę**, albo też w **klawiaturę specjalistyczną**, posiadająca np. **powiększone klawisze lub nakładkę** uniemożliwiająca wciśnięcie klawisza sąsiadującego z zamierzonym. Dla uczniów o całkowicie niesprawnych rękach może być potrzebna tzw. **klawiatura wirtualna** wyposażona w czujnik pozwalający na wybieranie liter za pomocą ruchu gałki ocznej lub poprzez dmuchnięcie.

Ze względu na przeznaczenie komputera do użytku osobistego, wskazany jest zakup **urządzenia przenośnego**, możliwie lekkiego. Nie powinno to być jednak urządzenie zbyt małe, gdyż niesprawne ręce mogą nie pozwolić na jego obsługę (np. włączanie/wyłączanie).

Mimo, iż okres amortyzacji sprzętu komputerowego wynosi 3 lata, to jednak należy zakładać, że komputer może służyć uczniowi dłużej, nawet przez okres całej szkoły podstawowej. Zarówno wybór sprzętu, jak i decyzję o jego zmianie należy konsultować z nauczycielami i rodzicami. Głównym kryterium doboru powinna być jego wystarczalność. Urządzenia muszą być wystarczające, ale nie ma powodu dokonywać ich „przewymiarowania” (zakupu na wyrost), choć sugestie tego typu ze strony ucznia lub jego rodziców mogą się zdarzać.

Jakich specjalistów trzeba zatrudnić?

Jak wspomniałem powyżej, jedyną osobą, jakiej może potrzebować uczeń z niesprawnością ruchową będzie **asystent osobisty**. Zakres działania tego asystenta będzie różny, a co za tym idzie, różny będzie wymiar jego zatrudnienia. I tak, dla ucznia ze sprawnymi rękami, zdolnego do samoobsługi (jedzenie, czynności higieniczne itp.) taki asystent będzie przydatny tylko tam, gdzie nie zlikwidowano barier architektonicznych. Jednak im większa niesprawność, tym większy zakres działań asystenta. Dla osób całkowicie sparaliżowanych asystent będzie niezbędny np. do pomocy przy korzystaniu z łazienki, stołówki, ubieraniu się itp.

Należy pamiętać, iż zakres zadań asystenta powinien dotyczyć tylko tego, co niezbędne, by zapewnić uczniowi możliwość pełnego udziału w zajęciach czyli asystent szkolny nie będzie musiał odprowadzać ucznia na zaplanowaną przez rodziców wizytę lekarską. W celu wyeliminowania ewentualnych nieporozumień i wynikających stąd napięć, zakres zadań asystenta warto precyzyjnie zdefiniować na początku jego pracy.

Co jeszcze trzeba zapewnić?

Samorząd lokalny zobowiązany jest do zapewnienia transportu. Zadanie to należy rozumieć nie tylko jako dowóz do i ze szkoły. Powinno ono obejmować także wszelkie wyjazdy organizowane przez szkołę – **wycieczki, zajęcia w terenie** itd.

Uczeń niepełnosprawny nie może być wykluczany z zajęć stanowiących ofertę standardową (dla wszystkich uczniów). Trzeba o tym pamiętać, gdyż tzw. **zielone szkoły**, wycieczki, czy zajęcia w terenie będą wymagać dodatkowych nakładów finansowych i odpowiedniego planowania.

Uczniowie niewidomi i słabowidzący

Niesprawności widzenia, a szczególnie całkowita utrata wzroku postrzegana jest jako wyjątkowo ciężka. Powoduje to wiele błędnych wobec osób niewidomych postaw, które w rezultacie prowadzą do unikania kontaktu z nimi. Należy sądzić, iż obecność tego typu myślenia jest jednym z ważniejszych powodów prowadzących do nieprzyjmowania dzieci niewidomych do szkół ogólnodostępnych.

W związku ze specyficznym rodzajem niesprawności tej grupy uczniów, konsekwencje niewidzenia są odczuwalne przez nich zarówno w życiu codziennym – poruszanie się, nawiązywanie kontaktów itp., jak również w czynnościach bezpośrednio związanych z nauką – udział w lekcjach, dostęp do podręczników i innych materiałów dydaktycznych itp. Ważne jest zatem poznanie niezbędnych informacji dotyczących funkcjonowania osób niewidomych i słabowidzących.

Przemieszczanie się i komunikacja

Uczniowie niewidomi i słabowidzący mogą poruszać się przy pomocy białej laski. Część z nich może jednak nie używać żadnych pomocy – dotyczy to głównie osób słabowidzących. Znaczna większość uczniów jest w stanie samodzielnie dotrzeć do miejsc, w których odbywają się zajęcia.

Jeżeli chcemy pomóc osobie niewidomej lub słabowidzącej, najpierw należy ją o to zapytać. Osoba taka dobrze wie, jakiego wsparcia potrzebuje i potrafi to określić, dlatego lepiej nie decydować o tym samemu. Dotyczy to także nawet najmłodszych uczniów.

Przy prowadzeniu ucznia niewidomego nie powinno się go trzymać pod rękę, czy popychać przed sobą. Należy raczej **pozwolić mu chwycić się za ramię** – tuż powyżej łokcia. Ten sposób trzymania zapewni uczniowi niewidomemu kontrolę oraz poczucie bezpieczeństwa i swobody.

W kontakcie bezpośrednim należy zachowywać się zupełnie normalnie, nie ignorując jednak faktu, że uczeń jest niewidomy lub słabowidzący.

W rozmowie, w której uczestniczy więcej osób (np. w czasie lekcji), **zwracając się bezpośrednio do ucznia niewidomego lub słabowidzącego**, dobrze jest to wyraźnie, słownie zasignalizować, np. **wymieniając jego imię**. Ponadto należy wziąć pod uwagę fakt, że wszystkie informacje przekazywane niewerbalnie są dla osoby z niesprawnym wzrokiem niedostępne. Z tego powodu tak istotne jest **uzupełnianie komunikatów niewerbalnych informacją słowną**, np. potwierdzanie nie przez kiwanie głową, ale powiedzenie „tak”. W wypadku, gdy zamierzamy się oddalić, należy poinformować o tym osobę niewidomą. Odkrycie, że przez ostatnich kilka minut mówiło się w próżnię, jest wyjątkowo przykre.

Zarówno podczas prowadzenia lekcji, jak i w prywatnych rozmowach **nie ma potrzeby unikać słów „widzieć”, „oglądać”** itp. Należy stosować je w naturalny sposób. Niezręcznością jest poprawianie się po ich użyciu lub zastępowanie innymi określeniami. Uczniowie niewidomi, przebywając wśród osób widzących, z łatwością przyswajają sobie pojęcia, których podstawą jest poznanie wzrokowe i dlatego podczas rozmowy mówią „oglądałem film” (w znaczeniu: słuchałem go) czy „widziałem ten model” (w znaczeniu: dotykałem).

Uczniowie niewidomi i słabowidzący mogą czytać i nie ma powodu zwalniać ich z tego zadania. Co więcej, należy zapewnić możliwość zarówno nauki czytania i pisania w formach dostępnych dla tej grupy uczniów, jak również możliwość korzystania z podręczników i materiałów dydaktycznych wykorzystywanych przez uczniów pełnosprawnych. Zaniechanie w tym obszarze jest działaniem o charakterze dyskryminującym, a to ze względu na tworzenie różnic w dostępie do konkretnych działań edukacyjnych.

Podstawowe formy zapisu umożliwiające czytanie i pisanie osobom z uszkodzonym wzrokiem to:

- I brajl,
- I druk o zmienionej wielkości czcionki,
- I nagranie audio,
- I zapis w postaci pliku.

Należy pamiętać, iż **czytanie oznacza korzystanie z tekstu przetworzonego ze zwykłego druku na druk odpowiednio powiększony, nagranie dźwiękowe, plik tekstowy czytany za pomocą komputera lub na wydruk**

brajlowski. Z tego względu niezbędne są potrzebne urządzenia lub też współpraca z podmiotem mogącym dokonać odpowiednich adaptacji.

Materiały rozdawane podczas lekcji, np. ćwiczenia, kwestionariusze itp., powinny zostać przygotowane w formie dostępnej dla ucznia niewidomego lub słabowidzącego – druk odpowiednio powiększony, wydruk brajlowski lub plik tekstowy. Rezygnacja z udostępnienia materiałów jest nieuzasadniona i prowadzi do wyłączenia z pełnego udziału w zajęciach.

W sytuacjach, gdy prezentacje graficzne lub wizualne stanowią zasadniczą część lekcji, należy stosować słowny opis wykorzystywanych materiałów. Warto szczególnie zwracać uwagę, by w trakcie lekcji nauczyciel stale opisywał elementy, do których się odnosi, np. zamiast „prosta łącząca te dwa punkty”, lepiej powiedzieć „prosta łącząca punkty a i b”, albo zamiast „ta krzywa w porównaniu z tą”, lepiej użyć określenia „krzywa przyrostu naturalnego w Polsce w porównaniu z krzywą przyrostu naturalnego w całej Unii Europejskiej” itp.

Gdy informacje zapisywane są na tablicy, trzeba zadbać o to, aby równocześnie dyktować je w całości.

Aktualnie możliwe jest już tworzenie **wypukłych rysunków**, które w wielu wypadkach będą dużą pomocą zarówno dla nauczyciela, jak i dla ucznia.

Dzięki zastosowaniu nowoczesnych rozwiązań technologicznych uczniowie niewidomi i słabowidzący mogą przygotowywać prace pisemne, w których **należy wymagać poprawności ortograficznej**. Uszkodzenie wzroku nie jest bowiem żadną przeszkodą w opanowaniu ortografii. Zamieniając formę pisemną na ustną, zaczyna się bez powodu traktować ucznia niewidomego czy słabowidzącego inaczej niż pozostałych. W wypadku prac domowych można wymagać ich w postaci wydruku lub w postaci plików, które nauczyciel wydrukuje sam.

Wiedza ucznia z uszkodzonym wzrokiem powinna być sprawdzana tak samo jak wszystkich pozostałych. Zmniejszając wymagania, zakłada się, że ktoś niewidomy lub słabowidzący nie jest w stanie nauczyć się tyle, co osoba widząca. Takie postępowanie jest błędne, a obniżając poprzeczkę, krzywdzi się ucznia, gdyż jego samoocena staje się nieadekwatna do posiadanej wiedzy.

Udział uczniów niewidomych i słabowidzących w lekcjach o charakterze laboratoryjnym jest bardzo trudny. Optymalnym rozwiązaniem jest przygotowanie zajęć w oparciu o pracę zespołową.

Niezbędne remonty i adaptacje architektoniczne

Pojawienie się w szkole ucznia niewidomego lub słabowidzącego nie pociąga za sobą bezwzględnej konieczności prac adaptacyjno-remontowych, jakie mają

miejsce w przypadku uczniów poruszających się na wózkach. Warto jednak wspomnieć o elementach ważnych dla podniesienia bezpieczeństwa i niezależności tej grupy uczniów.

Dla uczniów posługujących się resztkami wzroku czynnikiem o dużym znaczeniu dla ich bezpieczeństwa będzie wprowadzenie **kontrastowych oznaczeń na schodach**. Kontrastowe linie należy umieścić **na początku i końcu każdego ciągu schodów**. Dodatkowym ułatwieniem będzie oznaczenie w ten sam sposób krawędzi każdego stopnia. Dla uczniów niewidomych analogicznym ułatwieniem będzie zastosowanie **przed ciągiem schodów powierzchni o wyraźnie odmiennej fakturze**. Zalecane jest także, by **numery i nazwy sal** były pisane w sposób **kontrastowy** – np. granatową lub czarną czcionką na białym lub żółtym tle. **Czcionka** powinna być odpowiednio **duża o kroju bezszeryfowym**. Można wprowadzić także **braj-łowskie numery i nazwy sal**.

Przygotowanie klasy – oświetlenie

Bardzo istotnym aspektem w przystosowaniu miejsca pracy dla ucznia słabowidzącego jest oświetlenie. Światło słoneczne jest najbardziej naturalnym rodzajem oświetlenia. Najkorzystniejszym typem oświetlenia sztucznego jest **światło mieszane: jarzeniowe** do ogólnego oświetlenia klasy, korytarza czy innego pomieszczenia szkolnego, a dodatkowo światło **żarowe** do pracy z bliska.

Dodatkowa lampa powinna być zaopatrzona w ruchome ramię, a obudowa żarówki osłaniać ją całą, by żarówka nie wystawała poza obudowę. Lampkę ustawiamy po przeciwnej stronie w stosunku do ręki pracującej dziecka; do czytania źródło światła powinno być umieszczone po tej stronie, po której uczeń ma lepsze oko. Aby uchronić ucznia przed efektem odbijania światła należy zadbać o **możliwość zasłaniania okien**.

Jeśli uczeń słabowidzący ma **światłowstręt**, to jego miejsce pracy powinno być usytuowane **tyłem do okna**.

Duże powierzchnie powinny być **malowane farbami matowymi o wyrazistych kolorach**. Błaty stołów oraz wykładzina na podłodze powinny być jednolite, bez wzorów.

Stoliki i krzesła powinny być ustawione w taki sposób, by powstała wyraźnie określona ścieżka komunikacyjna. Będzie to z korzyścią zarówno dla uczniów słabowidzących lub niewidomych, jak i dla uczniów pełnosprawnych. Należy zaopatrzyć salę lekcyjną w **ławki z ruchomym blatem**. Dają one możliwość ustawienia blatu pod różnym kątem. Dzięki temu uczeń słabowidzący może regulować odległość np. od czytanego tekstu, tak, by zachować prawidłową postawę

ciała. W sytuacjach, gdy zastosowanie stolików tego typu jest niemożliwe, zaleca się **wyposażenie sal w podstawki do książek**, które ułatwią uczniowi słabowidzącemu zachowanie optymalnej dla niego odległości od czytanego tekstu.

Jaki sprzęt jest niezbędny?

Uczniowie z dysfunkcją wzroku to grupa wymagająca największych inwestycji w zakresie sprzętu specjalistycznego, jak i specjalnych pomocy dydaktycznych. Sprzęt, który trzeba zakupić będzie stanowił indywidualne wyposażenie ucznia (powiększalniki przenośne, notesy brajlowskie), ale niezbędne będą także urządzenia służące nauczycielom – sprzęt do produkcji wypukłych rysunków, drukarka brajlowska.

O ile sprzęt stanowiący wyposażenie ucznia musi być zakupiony, o tyle **urządzenia służące nauczycielowi nie muszą być kupowane**. Można **zastąpić ich zakup usługami lub produktami** od firm czy instytucji. Takie rozwiązanie wydaje się korzystniejsze nie tylko ze względów ekonomicznych, ale także ze względu na profesjonalizm niezbędny do prawidłowego przygotowywania potrzebnych materiałów.

Konieczność inwestycji sprzętowych dla ucznia jest spowodowana tym, że dzięki odpowiedniemu oprzyrządowaniu uczeń nawet całkowicie niewidomy będzie w stanie pisać w sposób dostępny dla nauczyciela, a także czytać zwykłe książki. Innymi słowy, rozwój technologii asystujących doprowadził do usunięcia najważniejszej bariery utrudniającej dostęp do edukacji w szkołach masowych.

W przypadku osób niewidomych istnieją dwa podstawowe typy urządzeń asystujących. Ich celem jest **zapewnienie dostępu do standardowego komputera** stacjonarnego lub przenośnego. Są to: urządzenia mówiące – przekazujące informacje z komputera za pomocą głosu, lub urządzenia brajlowskie – przekazujące te same informacje za pomocą pisma brajla.

Urządzenia te dzieli przepaść cenowa, gdyż te wykorzystujące pismo brajla są wielokrotnie droższe. Dla wielu nauczycieli, rodziców i dyrektorów szkół argument ten zamyka dyskusję nad wyborem grupy urządzeń.

Wobec tego **pytanie o chęć i możliwość stosowania pisma brajla w ogóle nie pada**. Tymczasem jest to pytanie zasadnicze. Trzeba bowiem wiedzieć, iż wykorzystanie urządzeń opartych wyłącznie na dźwięku, nie pozwala uczniowi na samodzielne czytanie. Oczywiście będzie on mógł zapoznawać się z materiałami słuchając ich, ale w żadnym stopniu nie jest to równoważne z samodzielnym czytaniem. Skutkiem tego jest brak podstawowych kompetencji, jakich nabywa się w procesie czytania.

Wobec tego staje się sprawą jasną, iż dla dzieci, które są na etapie nauki czytania (poziom kształcenia zintegrowanego), wybór urządzeń mówiących i brak dostępu do tekstu pisanego jest skazaniem ich na nieopanowanie umiejętności czytania. Pociąga to za sobą konsekwencje w postaci znacznych **trudności w nauce pisania, ortografii** itp.

Argument ten jest oczywiście o wiele mniej istotny w przypadku osób, które posiadły już zdolność czytania, a więc uczniów gimnazjów czy młodzieży licealnej.

Należy mocno podkreślić, iż **nie jest konieczne wyposażanie stanowiska komputerowego ucznia niewidomego w specjalną klawiaturę brajlowską**. Brak wzroku nie pozwala jedynie na percepcję informacji przychodzących, czyli tych wyświetlanych przez komputer na monitorze. Nie ma zaś wpływu na zdolność osoby niewidomej do sprawnego wysyłania informacji, które wprowadzane są do komputera za pomocą palców piszących na klawiaturze. Należy zadbać jedynie o **specjalny program umożliwiający nauczanie się rozmieszczenia klawiszy na standardowej klawiaturze**.

Aby uczeń mógł korzystać ze standardowego komputera należy zaopatrzyć go w specjalne oprogramowanie odczytujące informacje ukazujące się na monitorze, określane jako **program odczytu ekranu**. Dzięki takiemu programowi możliwe będzie korzystanie ze zwykłych programów, a więc: pisanie, czytanie dokumentów zapisanych na płytach CD czy przenośnych nośnikach pamięci, lub pobranych z Internetu, korzystanie z poczty elektronicznej czy zasobów sieciowych.

Najważniejsza zaleta wprowadzenia komputera polega na tym, iż odtąd uczeń może pisać w sposób czytelny dla nauczyciela, który nie musi uczyć się niczego dodatkowo (np. pisma brajla).

Obecnie, programy odczytu ekranu oferowane na rynku są zaopatrzone w syntezytor mowy polskiej, który również stanowi element oprogramowania. Trzeba zadbać tylko o to, by komputer posiadał kartę dźwiękową i głośniki lub słuchawki. Ceny programów odczytu ekranu nie przekraczają kwoty 3000 PLN.

Wielokrotnie droższe są niestety **monitory brajlowskie**, których ceny kształtują się od kilkunastu do nawet trzydziestu kilku tysięcy złotych, między innymi. Dlatego warto sprawdzić, czy nie okaże się, iż za kwotę tego rzędu można kupić urządzenia brajlowskie o bardziej wielofunkcyjnym charakterze np. **elektro-niczne notatniki brajlowskie**. Praca z monitorem brajlowskim jest możliwa dopiero wtedy, gdy jest on zarządzany przez **program odczytu ekranu**.

Bardzo ważnym elementem stanowiska dla osoby niewidomej jest **oprogramowanie rozpoznające druk oraz skaner**. Dzięki nim staje się możliwe czy-

tanie zwykłych książek. Aby wydrukowana na papierze książka stała się możliwa do przeczytania przez osobę pozbawioną wzroku, należy umieścić ją na skanerze, zeskanować potrzebny fragment, który następnie zostanie poddany obróbce przez program rozpoznający druk, należący do grupy programów „OCR” (*optical character recognition* – optyczne rozpoznawanie druku).

Możliwości, jakie daje korzystanie ze skanera i programów OCR stanowią chyba największą zmianę w wyrównywaniu szans edukacyjnych osób niewidomych, które – dzięki nim – mogą samodzielnie czytać książki.

Przedstawione powyżej rozwiązania pozwalają osobie niewidomej na korzystanie zarówno z komputera stacjonarnego, jak i komputera przenośnego. Rozważając jednak wariant przenośnego stanowiska pracy należy wziąć także pod uwagę rozwiązanie, jakim są **elektroniczne notatniki brajlowskie**.

Notatniki dla osób niewidomych występują w dwóch wersjach – jako **notatniki mówiące**, lub **notatniki brajlowskie**. Te ostatnie, oprócz wbudowanego syntezatora mowy, posiadają także **monitor brajlowski** – zależnie od modelu liczący od 18 do 40 znaków brajlowskich.

Nowoczesne notatniki brajlowskie to nie tylko urządzenia umożliwiające sporządzanie notatek z możliwością późniejszego ich przeczytania lub odsłuchania. Dzięki rozbudowanym funkcjom komunikacyjnym pozwalają one na szybki transfer danych z komputera – za pomocą łącza USB, Bluetooth lub przy użyciu pendrive. Warto o tym pamiętać, gdyż dzięki łatwemu przesyłaniu plików możliwa staje się wymiana dokumentów między uczniem i nauczycielem – np. odbieranie prac domowych, przekazywanie materiałów pomocniczych przygotowanych przez nauczyciela itp. Jeszcze raz wypada podkreślić, iż przygotowane materiały nie wymagają żadnych dodatkowych dostosowań – o ile nie są plikami graficznymi, tak, więc nauczyciel nie jest zmuszony do dodatkowego wysiłku, jakim mogłyby być choćby teksty przepisywane alfabetem brajla.

Notatniki wyposażone są także w możliwość pracy z Internetem, posiadają terminarze, kalkulator, obsługują pliki audio, mogą służyć jako magnetofon, a więc osoba niewidoma może na nich po prostu nagrywać. Szczególnie warto zwrócić uwagę na notatnik Braille Sense, który jako jedyny na rynku posiada wbudowany wyświetlacz. W pracy z uczniami najmłodszych klas jest on narzędziem niezastąpionym, gdyż umożliwia kontrolę wzrokową poczynań ucznia.

Ze względu na organizację zajęć w szkołach ogólnodostępnych **zapewnienie uczniowi niewidomemu przenośnego stanowiska pracy** wydaje się być sprawą kluczową. Możliwe jest więc wyposażenie go w notatnik lub też w komputer przenośny z programem odczytu ekranu i ewentualnie – przenośnym monitorem brajlowskim.

Z pewnością ze względu na wygodę nauczyciela komputer byłby rozwiązaniem korzystniejszym. Trzeba jednak wziąć pod uwagę także wygodę ucznia oraz względy bezpieczeństwa. O ile notatnik jest urządzeniem bardzo specyficznym, a jego wykorzystanie przez osoby pełnosprawne jest mało prawdopodobne – ze względu na brak monitora, to notebooki są atrakcyjne dla wszystkich, a ich funkcjonalność jest powszechnie znana.

Z aspektów funkcjonalnych, trzeba zwrócić uwagę na szybkość uruchamiania obu urządzeń. Notatniki włącza się znacznie szybciej, a gotowość do pracy osiągają one w kilka sekund. Mimo swych niewątpliwych zalet wydajność notatników ciągle jeszcze znacząco odbiega od wydajności komputerów. Dlatego pełne wyposażenie osoby niewidomej musi uwzględniać możliwość posiadania komputera. Notatnik jest rozwiązaniem wysoko funkcjonalnym w sytuacjach wymuszonej mobilności użytkownika, jednak w pracy w domu komputer jest niezastąpiony.

Istotną **przewagą komputerów przenośnych jest możliwość skanowania książek w dowolnym miejscu** – np. w klasie, bibliotece itp. Nowoczesne **płaskie skanery ważące ok. 0,5 kg** mogą być przenoszone wraz z laptopem i tworzą razem stanowisko pracy dające uczniom niewidomym ogromną niezależność.

Rozwiązania dla osób słabowidzących

Do pracy z bliska niezwykle pomocna uczniowi słabowidzącemu będzie **lupa** – pomoc dająca powiększenie od kilku do kilkunastu razy oraz **powiększalnik TV**, dający możliwość powiększenia obrazu nawet do 64 razy. Uczniom słabowidzącym może służyć do długotrwałej pracy wzrokowej, ponieważ powoduje – dzięki dużemu polu widzenia i wygodnej pozycji – mniejsze zmęczenie. Powiększalnik może być używany do czytania, pisania, rysowania, kolorowania, oglądania zdjęć, map i rysunków. Ponadto uczeń słabowidzący może potrzebować pomocy optycznych do obserwacji z daleka w pomieszczeniu (np. tablicy, ekranu TV, sceny w teatrze) i do spostrzegania obiektów w terenie (nazwy i numery domów, numery autobusów). Przydatne wtedy będą **lunety** lub **lor-netki**, trzymane w ręku lub zamontowane w oprawie okularowej.

W przypadku uczniów z dużą wadą wzroku, która uniemożliwia pisanie ręczne, zalecanym rozwiązaniem będzie komputer przenośny wyposażony w program powiększający i/lub program odczytu ekranu. Niektóre programy powiększające są dodatkowo zaopatrzone w **syntezator mowy**, pozwalający na równoległe z czytaniem słuchanie treści przeglądanych dokumentów. Ma to duże znaczenie przy dużych wadach wzroku, gdzie długie czytanie jest zbyt męczące. Dla tej grupy uczniów opisana powyżej możliwość współpracy ze skanerem będzie również bardzo ważnym rozwiązaniem pozwalającym na zdobywanie informacji.

34 | Uczeń niepełnosprawny w szkole – informacje praktyczne

Programy powiększające pozwalają na indywidualne dopasowanie używanego powiększenia od 2 do 32 razy. Umożliwiają także indywidualny dobór kolorów liter i tła, tak by kontrast był najkorzystniejszy dla użytkownika. Ceny programów powiększających oscylują w przedziale 1400-2000 PLN.

Ważnym urządzeniem dla osób uczących się są także tzw. powiększalniki. Są to urządzenia złożone z kamery i monitora. Pozwalają one na oglądanie materiałów drukowanych, których obraz – dzięki kamerze – jest przekazywany w powiększeniu na ekran.

Uczniom słabowidzącym powiększalniki mogą służyć do długotrwałej pracy wzrokowej, ponieważ – dzięki dużemu polu widzenia i wygodnej pozycji – nie powodują takiego zmęczenia jak inne metody pracy. Powiększalnik może być używany do czytania, pisania, rysowania, kolorowania, oglądania zdjęć, map i rysunków.

Istnieją zarówno powiększalniki stacjonarne, posiadające duże 17-20-calowe monitory, jak i powiększalniki przenośne – przeznaczone do użytku indywidualnego. Mogą one być wykorzystywane do pracy w klasie czy w bibliotece. Posiadają niewielki kilkucalowy wyświetlacz, na którym w dobranym do swoich potrzeb powiększeniu uczeń może oglądać wycinek tekstu, jaki rejestruje mała kamera. Najnowsza generacja powiększalników posiada funkcje przydatne do powiększania obrazów oddalonych od użytkownika – np. tablicy czy ekranu. Urządzenia te, ze względu na swoją dwufunkcyjność (czytanie z bliska oraz oglądanie z daleka) w środowisku szkolnym mogą okazać się wyjątkowo skuteczne.

Ceny powiększalników stacjonarnych zaczynają się od 10 000 PLN. Powiększalniki przenośne mieszczą się w przedziale od kilku do prawie 20 000 PLN – zależnie od modelu.

Jakich specjalistów trzeba zatrudnić?

Wobec szerokiej gamy zadań dodatkowych i działań wspierających, jakie będą potrzebne uczniowi z dysfunkcją wzroku w szkole ogólnodostępnej, rozwiązaniem optymalnym będzie znalezienie placówki zdolnej do świadczenia kompleksowych usług tego typu. Mogą to być szkoły specjalne, centra wsparcia należące do samorządów lub organizacji pozarządowych, ośrodki akademickie itp.

Pomoc specjalistów dotyczyć będzie następujących zakresów:

- ! orientacja przestrzenna – nauczenie dziecka poruszania się w obrębie budynku, a w przypadku starszych dzieci – także drogi z domu do szkoły,
- ! treningi widzenia – w celu ustalenia i doboru rodzaju pomocy optycznych,

- I technologie adaptacyjne (asystujące) – ze względu na konieczność wyboru najlepszego sprzętu specjalistycznego, optymalnego dla wieku ucznia, jego cech indywidualnych oraz etapu kształcenia,
- I adaptacje materiałów dydaktycznych – w celu przygotowywania materiałów dydaktycznych i podręczników w formie dostępnej dla ucznia (brajl, druk powiększony, rysunki wypukłe itp.),
- I tyflopedagogdy – w celu wyjaśnienia nauczycielom podstaw metodyki pracy z dzieckiem z dysfunkcją wzroku oraz nauczania pisma brajla.

Zakres pracy każdego z tych specjalistów będzie różny dla poszczególnych uczniów, nie można więc stwierdzić autorytatywnie, w jakim wymiarze każdy z nich powinien zostać zatrudniony. Dlatego właśnie wydaje się, iż optymalny model wsparcia to regionalne lub lokalne centra wsparcia specjalizujące się w pomocy szkołom w dziedzinie wszystkich niepełnosprawności.

Co jeszcze trzeba zapewnić?

Zgodnie z art. 71 Ustawy o systemie oświaty uczeń niewidomy i słabowidzący powinien otrzymać podręczniki zgodne z jego potrzebami, a finansowane ze środków, których dysponentem jest minister właściwy do spraw oświaty i wychowania. Niestety, nie istnieją do tej pory efektywne mechanizmy zaopatrywania uczniów w potrzebne im podręczniki, co jednak nie zwalnia z konieczności zapewnienia uczniowi tych samych podręczników, z jakich korzystają jego pełnosprawni koledzy, tyle że powinny one zostać zaadaptowane do formy umożliwiającej uczniowi z dysfunkcją wzroku korzystanie z nich w sposób sprzyjający pracy w grupie mieszanej wraz z uczniami pełnosprawnymi.

Adaptacja podręczników jest procesem złożonym i wymaga profesjonalnego przygotowania, warto więc **zamawiać podręczniki w placówkach posiadających doświadczenie** nie tylko w druku materiałów brajlowskich, ale właśnie w ich adaptacji, tak by wszystkie ważne elementy zostały przedstawione uczniowi w formie dla niego dostępnej.

Istnieją **mapy i globusy** przystosowane do potrzeb uczniów niewidomych. Warto o nich pomyśleć i zakupić je z odpowiednim wyprzedzeniem. Może się bowiem okazać, iż ich przygotowanie lub sprowadzenie zajmie nawet kilka miesięcy.

Uczniowie głusi i niedosłyszący

Wśród osób z dysfunkcją słuchu wyróżniamy **osoby głuche**, których ubytek słuchu nie pozwala na komunikację opartą na rozumieniu mowy, oraz **osoby niedosłyszące**, które w komunikacji wspierają się resztkami słuchu. Często korzystają one z aparatów słuchowych i w porównaniu z osobami całkowicie niesłyszącymi, częściej lepiej znają i posługują się językiem polskim. Nie stanowi to jednak reguły.

Zarówno uczniowie całkowicie niesłyszący, jak również ci z niedosłuchem nie posiadają żadnych charakterystycznych cech zewnętrznych wyróżniających ich spośród innych osób. Rozpoznanie osoby z niepełnosprawnością słuchu następuje zwykle dopiero przy próbie nawiązania kontaktu werbalnego. Ponadto osoby, które nie słyszą zwykle w sposób szczególny obserwują twarz rozmówcy. Spostrzeżenie aparatu słuchowego może pomóc w rozpoznaniu osoby słabosłyszącej.

Najważniejszą konsekwencją funkcjonalną dla obu grup uczniów – głuchych i niedosłyszących – jest pojawienie się bariery komunikacyjnej. W tworzeniu relacji społecznych wszelkiego rodzaju kluczową rolę odgrywa bowiem komunikacja za pomocą mowy. Osoby z uszkodzonym słuchem – zależnie od stopnia jego utraty – są z tej komunikacji wyłączone całkowicie lub częściowo. W rezultacie, tracąc narzędzie porozumiewania się, tracą nie tylko jeden z kanałów wymiany informacji, ale także możliwość aktywnego udziału w życiu społeczności, do której należą (rodzina, grupa rówieśnicza itp.). Największym deficytem utraty słuchu jest bowiem zaburzenie w kształtowaniu społecznego wymiaru rozwoju osoby, ze wszystkimi tego konsekwencjami – rozwój sfery emocjonalnych odniesień do innych ludzi, takich procesów grupowych jak współpraca czy rywalizacja.

Drugą ważną konsekwencją niesłyszenia jest fakt, że dla osoby głuchej język polski nie staje się automatycznie jej naturalnym językiem. Co więcej, gdy dziecko głuche zaczyna komunikować się na migi, to właśnie **język migowy** staje się jego **pierwszym językiem. Język polski jest drugim językiem**, który przyswaja, a więc dla porównania jest on jak dla wielu z nas np. język angielski. Niestety, proces przyswajania języka migowego od małości jest udziałem tylko nielicznej grupy dzieci głuchych. Są to najczęściej dzieci rodziców głuchych. Wiele innych dzieci nabywa tę umiejętność dopiero w wyniku skierowania ich do konkretnych specjalistów – najczęściej w szkole specjalnej dla dzieci niesłyszących.

Brak możliwości posługiwania się na co dzień językiem mówionym wraz z całym bogactwem jego pojęć oznacza:

- I wtórną trudność komunikacyjną polegającą na konieczności korzystania z narzędzia, jakim jest język polski, którego trzeba się uczyć tak jak osoba słysząca uczy się języka obcego,

- I większe trudności w przekazywaniu wszelkiego rodzaju treści, szczególnie tych z zakresu nauki. Dotyczy to w szczególności osób dla których język migowy jest ich językiem naturalnym, gdyż z powodu wieloletniej marginalizacji i niestosowania go w środowiskach naukowych i związanych z edukacją otwartą, nie posiada on tak rozbudowanego zasobu pojęć jak język polski.

Dotychczasowe tendencje w kształceniu dzieci całkowicie niesłyszących polegały na stosowaniu tzw. podejścia oralistycznego, którego celem było nauczenie korzystania z mowy np. poprzez jej odczytywanie z ust. Jednocześnie dążono do wyeliminowania innych technik porozumiewania się, w tym języka migowego. Dzieci, które opanowały umiejętność mówienia po polsku, uczyły się w szkołach ogólnodostępnych. Do szkół specjalnych trafiały te dzieci, które nie opanowały odczytywania i posługiwania się mową w wystarczającym stopniu. Tam też korzystały z języka migowego jako narzędzia komunikacji.

Odmienne wymagania dla uczniów niesłyszących, których kulminacją jest inny niż standardowy poziom egzaminów maturalnych, są wynikiem niewystarczającej znajomości języka polskiego przez tę właśnie grupę uczniów. Byłoby jednak błędem sądzić, iż dzieci z uszkodzeniem słuchu nie posiadają wystarczających kompetencji intelektualnych do opanowania materiału przewidzianego podstawą programową w szkołach ogólnodostępnych. Jak wynika z przedstawionych wyjaśnień, przyczyną jest niewystarczająca znajomość języka polskiego, jednocześnie brak zastosowania innego skutecznego kanału przekazu – jak np. język migowy.

Drugim bardzo poważnym błędem w myśleniu o osobach głuchych, a co za tym idzie, w rozwiązaniach ich dotyczących, jest przekonanie, iż język migowy jest narzędziem gorszym niż język polski, a jego używanie świadczy o ograniczeniach osoby z niego korzystającej, jako niezdolnej do opanowania języka polskiego umożliwiającego jej integrację ze społeczeństwem. Wieloletnia dyskryminacja języka migowego i społeczności osób z niego korzystających doprowadziła do zwolnionego rozwoju tego języka, gdyż np. nie był on w ogóle stosowany jako język wykładowy na wyższych uczelniach. Marginalizacja języka migowego prowadziła do takich samych konsekwencji jak zakaz używania języka mniejszości narodowych – czyli do wykluczenia społeczności ludzi głuchych.

Tymczasem język migowy jest językiem pełnowartościowym, a osoby z niego korzystające można postrzegać w sposób podobny do cudzoziemców, którzy uczą się w Polsce nie znając języka polskiego w stopniu dostatecznym by na nim oprzeć swoją edukację.

Z doświadczeń krajów zachodnich (jak np. Szwecja czy Wielka Brytania) wynika, iż najbardziej efektywny, bo zapewniający wszechstronny rozwój i wykształcenie, sposób edukacji to edukacja dwujęzyczna, oparta z jednej strony na języku narodowym (szkoły ogólnodostępne), z drugiej zaś na języku migowym – nauczyciele głusi, stały kontakt ze środowiskiem – np. w szkołach specjalnych.

Złożoność psychospołecznych konsekwencji niesłyszenia powoduje, iż opinie co do optymalnego modelu edukacji są bardzo różne. Tak więc sprawą najważniejszą wydaje się udzielenie rodzicom dzieci z tej grupy jak najwcześniejszego wsparcia w ramach systemu wczesnego wspomagania. Należy to zrobić w celu zapobieżenia sytuacji, w której dziecko będzie rozwijać się bez właściwych narzędzi komunikacyjnych, czyli w warunkach narastającej izolacji społecznej i samotności.

Jak przygotować szkołę?

W zakresie decyzji edukacyjnych powinniśmy mieć do czynienia z sytuacją, w której rodzice dziecka z uszkodzonym słuchem zostali znacznie wcześniej objęci profesjonalnym wsparciem i mają rozeznanie co do uwarunkowań wynikających z rodzaju języka, jakim dziecko się posługuje.

Jeśli dziecko do wieku szkolnego nie nabyło kompetencji w zakresie posługiwania się mową ani też językiem migowym, zapisanie go do szkoły ogólnodostępnej wydaje się być decyzją rodziców dla dziecka niekorzystną. Warto w takiej sytuacji wyjaśniając rodzicom złożoność sytuacji wskazywać na pozytywne aspekty kształcenia w szkole specjalnej.

Jeśli do szkoły ogólnodostępnej trafia dziecko głuche o kulturowej tożsamości głuchych, tzn. wychowane w rodzinie lub środowisku głuchych, wtedy należy przede wszystkim zapewnić stałą obsługę przez dobrze przygotowanych **tłumaczy języka migowego**. W takiej sytuacji należy zapewnić **możliwość stałego podnoszenia sprawności korzystania z języka polskiego**.

W przypadku przyjęcia do szkoły dziecka głuchego posługującego się mową, najważniejszym zadaniem jest **przeszkolenie i uwrażliwienie nauczycieli co do sposobu prowadzenia lekcji**. Chodzi o nabycie przez nich takich zachowań jak: **mówienie cały czas twarzą do klasy, nie zasłanianie ust dłonią** itp.

Remonty i adaptacje

Nie są wymagane prace remontowo-adaptacyjne. Czynnikiem poprawiającym jakość funkcjonowania uczniów z tą niesprawnością jest rozbudowanie systemu informacji wizualnej, tak by zlokalizowanie wszystkich pomieszczeń oraz komunikatów było możliwe bez konieczności komunikacji głosowej.

W salach z nagłośnieniem przydatne będzie zainstalowanie tzw. pętli indukcyjnej, dzięki której osoby korzystające z aparatów słuchowych będą mogły łatwiej odbierać słowa wypowiedane do mikrofonu lub odtwarzane przez nagłośnienie.

Jaki sprzęt jest niezbędny?

W odniesieniu do uczniów korzystających z aparatów słuchowych warto zaopatrzyć szkołę w tzw. **system FM**. Jest to zestaw nadajnika i odbiornika współpracujący z aparatem słuchowym ucznia. Nadajnik trafia do nauczyciela, przez co uczeń odbiera wszystko co wypowiada nauczyciel bezpośrednio w swoim aparacie.

Ważne, by zawsze mieć świadomość, iż nawet najlepszy system wzmacniający i najnowocześniejszy aparat nie czynią z ucznia niesłyszącego osoby pełnosprawnej. Są to jedynie protezy, stanowiące wsparcie w określonych sytuacjach i w żadnej mierze nie mogą być traktowane jako w pełni kompensujące utracony słuch.

Jakich specjalistów trzeba zatrudnić?

Jak już wspomniałem, niezbędne będzie zatrudnienie **tłumaczy języka migowego**, jeśli uczeń posługuje się tym językiem. Tłumaczone muszą być wszystkie zajęcia, co oznacza konieczność zatrudnienia **dwóch tłumaczy dla jednego ucznia**.

Co jeszcze trzeba zrobić?

Językiem podstawowym dla całego procesu dydaktycznego jest język polski, co w szczególności dotyczy tak kluczowych momentów jak egzaminy zewnętrzne, w tym egzamin dojrzałości. W związku z tym może okazać się niezbędne **zapewnienie uczniowi głuchemu dodatkowych lekcji z języka polskiego**.

W celu zapewnienia uczniowi głuchemu pełnego rozwoju społecznego i emocjonalnego warto także **wspierać go w nabyciu umiejętności korzystania z języka migowego** oraz stwarzać mu warunki do regularnego funkcjonowania w takiej relacji. Może to się odbywać np. poprzez dodatkowe zajęcia uzupełniające z określonych dziedzin prowadzone przez głuchych nauczycieli. W niektórych krajach formułowane jest zalecenie zapewnienia uczniom głuchym w szkołach ogólnodostępnych stałego kontaktu z dorosłymi osobami głuchymi.

Uczniowie z niesprawnością intelektualną

Niepełnosprawność intelektualna – niekiedy nadal nazywana upośledzeniem umysłowym – jest niesprawnością polegającą na obniżeniu sprawności procesów poznawczych i dotyczy takich obszarów jak: zapamiętywanie, kojarzenie, twórcze myślenie, wnioskowanie, myślenie abstrakcyjne, liczenie itp.

U dzieci z tej grupy występują częściej niż w grupie dzieci pełnosprawnych niewielkie deficyty związane ze wzrokiem, słuchem, rozwojem mowy itp. Częstsze są także wady postawy, niewielkie zaburzenia psychoruchowe czy nadpobudliwość.

W samym procesie dydaktycznym istotne będą więc m.in. takie zjawiska jak: trudności w spostrzeganiu, w koncentracji uwagi, w zapamiętywaniu treści, ograniczona zdolność myślenia abstrakcyjnego, uogólniania, porównywania, wnioskowania czy rozumowania przyczynowo-skutkowego.

Uczeń z niesprawnością intelektualną pozostaje najczęściej na etapie myślenia konkretno-obrazowego, zaś ograniczenia w myśleniu abstrakcyjnym będą szczególnie widoczne w rozumieniu pojęć abstrakcyjnych czy w przeprowadzaniu operacji matematycznych.

Dzieci są zdolne do opanowywania treści opartych na konkretach, mających ścisły związek z ich zainteresowaniami, potrzebami. Są w stanie opanować treści edukacyjne z zakresu szkoły podstawowej, mogą jednak wymagać dłuższego czasu niż ich rówieśnicy w normie intelektualnej.

Remonty i adaptacje

Praca z uczniem z niesprawnością intelektualną nie wymaga żadnych dostosowań obiektu, ani też specjalnych prac remontowo-adaptacyjnych. Najważniejszym czynnikiem decydującym o sukcesie pedagogicznym będzie przygotowanie nauczyciela, jego otwartość i gotowość do pracy z uczniem przy poszanowaniu jego godności i indywidualności.

Jak pokazują badania, wyniki uzyskiwane przez dzieci z niesprawnością intelektualną uczące się w szkołach ogólnodostępnych są wyższe niż tych uczących się w szkołach specjalnych.

Uczniowie z tej grupy najlepiej przyswajają wiedzę wykorzystując bezpośrednio poznanie. Dlatego ważne jest możliwie szerokie stosowanie czynności konkretnych, doświadczeń i obserwacji i przedstawianie zagadnienia na konkretnych przykładach odwołujących się do wydarzeń, których byli uczestnikami oraz demonstrowanie omawianych tematów za pomocą ilustracji, modeli, zdjęć itp.

Zalecane jest opracowanie indywidualnego programu edukacyjnego uwzględniającego aktualny poziom rozwoju oraz możliwości dziecka. Nauczyciel w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym intelektualnie powinien uwzględnić następujące elementy:

- I łączenie treści kształcenia z najbliższym środowiskiem życia i wychowania, a także indywidualnym doświadczeniem,
- I położenie nacisku na te partie materiału, które mają charakter użytkowy i pozwolą uczniowi lepiej funkcjonować w życiu,
- I zredukowanie do niezbędnego minimum tematyki o wysokim stopniu abstrakcji, dalekiej od możliwości poznawczych i codzienności, a rozbudowanie tematyki o charakterze społecznym, służącej przygotowaniu do życia w dorosłości bezpośrednio związanej z bliskim dziecku środowiskiem lokalnym. Warto dążyć do stwarzania sytuacji pozwalających na systematyczne powtarzanie opanowanych umiejętności.

Przygotowanie klasy

Należy pamiętać o odpowiednim doborze miejsca pracy dziecka – w pobliżu stanowiska pracy nauczyciela. W organizacji działań klasy należy korzystać z możliwości jakie daje praca w małych grupach dzięki szansie wsparcia i kompetencji kolegów.

Jaki sprzęt jest niezbędny?

Uczeń z niesprawnością intelektualną nie wymaga stosowania specjalistycznego sprzętu. Dodatkowe środki są jednak niezbędne, gdyż zalecane jest umożliwienie korzystania z różnych pomocy dydaktycznych (**plakaty, plansze, kalkulator, liczmany**). Jak w przypadkach innych niesprawności także i w tym przypadku pomocą będzie zmniejszenie liczebności klasy, tak by umożliwić nauczycielowi indywidualizację pracy z dzieckiem. Warto także stworzyć nauczycielowi prowadzącemu możliwość odbywania zajęć indywidualnych – np. jako zajęć wyrównawczych.

Uczniowie z chorobami przewlekłymi

Uczniowie z chorobami przewlekłymi to grupa zasługująca na szczególną uwagę. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż obowiązujące przez wiele lat uregulowania dotyczące finansowania uczniów przewlekle chorych, traktowały ich jako grupę o specjalnych potrzebach edukacyjnych jedynie w sytuacji, gdy uczeń taki znajdował się w szkole sanatoryjnej lub przyszpitalnej. Gdy jednak wracał do szkoły ogólnodostępnej, mimo tego, iż jest chory przewlekle, stawał się „zwykłym uczniem” tzn. takim, który jest finansowany jak uczniowie pełnosprawni. Tymczasem – jak wynika choćby z doświadczeń zbieranych na przestrzeni lat przez Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Warszawskiego – to właśnie osoby z chorobami przewlekłymi, w przeciwieństwie do wielu tzw. tradycyjnych niesprawności, wymagają szczególnego wsparcia oraz aktywnej postawy osób odpowiedzialnych za dobór i wdrożenie najwłaściwszych form pomocy.

Bardzo ważną cechą charakterystyczną wszystkich właściwie chorób przewlekłych jest ich dynamiczny charakter oraz swoista „niepowtarzalność”, przez co rozumie się ich bardzo indywidualny przebieg. O ile w sytuacjach uczniów z taką niesprawnością jak np. niewidzenie, możemy łatwo wskazać wachlarz trudności i odpowiadające im rozwiązania, o tyle w przypadku chorób przewlekłych, prawie każda osoba będzie inaczej funkcjonować zgłaszając inny poziom swych możliwości. Dlatego tak ważna jest elastyczność i otwartość wszystkich zaangażowanych w procesie dydaktycznym – od nauczycieli począwszy, poprzez dyrekcję i personel administracyjno-techniczny szkoły, na władzach samorządowych kończąc. Brak otwartości oraz sztywność we wprowadzaniu rozwiązań odpowiednich dla danego ucznia będzie oznaczać nie tylko brak odpowiedniej pomocy, a przez to obniżenie wyników na sprawdzianach, ale przede wszystkim będzie brakiem szacunku dla indywidualności drugiego człowieka, najczęściej dotkniętego bardzo konkretnymi trudnościami, a w przypadku niektórych chorób – po prostu cierpiącego.

Próby wykluczania uczniów przewlekle chorych z możliwości pobierania nauki w szkolnictwie ogólnodostępnym zasługują na najwyższą dezaprobatę.

Trzeba także pamiętać, iż ogromne znaczenie dla wypracowania najlepszego dla ucznia sposobu działań będzie miał dobry kontakt z jego rodzicami. Dziesiątki lat odsuwania rodziców ze strefy wpływów na kształcenie ich dzieci przyzwyczaiły wszystkie strony procesu społecznego, jakim jest edukacja, do niemal odruchowego dystansowania się od oczekiwań rodziców, szczególnie zaś tych, których spełnienie pociągnąć musiałyby daleko idące zmiany lub rezygnację z rutyny w działaniach pedagogicznych. Tymczasem w sytuacji, gdzie mamy do czynienia z dynamicznie rozwijającą się chorobą, tylko rodzice mogą służyć

wszystkimi informacjami, jakich potrzebować będzie szkoła, by na bieżąco modyfikować przebieg procesu dydaktycznego oraz by właściwie dobrać najskuteczniejsze formy wsparcia.

Do grupy uczniów z chorobami przewlekłymi zaliczane są osoby, których niepełność spowodowana jest jednostką chorobową wpływającą na jeden lub więcej układów organizmu – układ oddechowy, odpornościowy, nerwowy lub układ krążenia.

Istnieje wiele chorób przewlekłych powodujących chroniczne ograniczenie normalnego funkcjonowania. Mogą one różnić się znacząco między sobą zarówno pod względem przyczyn i objawów, jak i skutków.

Oto krótki opis kilku wybranych jednostek chorobowych najczęściej spotykanych wśród uczniów:

- I **choroby nowotworowe** – nowotwór jest gwałtownym oraz niepowstrzymanym mnożeniem się zmienionych komórek, prowadzącym do powstania nienormalnych narośli w tkankach lub narządach organizmu. Zmienione komórki niekiedy rozprzestrzeniają się do innych części ciała wraz z krwią lub przez układ limfatyczny. Leczenie jest najczęściej długotrwałe, bardzo bolesne i czasem prowadzi do powstania stałej niepełności. Przebieg samej choroby oraz leczenia jest bardzo zróżnicowany i może powodować bardzo różne objawy;
- I **cukrzyca** – jest jednostką chorobową polegającą na utracie przez organizm zdolności do regulowania poziomu cukru zawartego we krwi. Osoby cierpiące na tę chorobę często zmuszone są do przestrzegania surowej diety, mogą także wymagać wstrzyknięć insuliny. Podczas reakcji cukrzycowej wynikającej ze zmiany poziomu cukru osoba może przeżywać stany dekoncentracji, nagłych zmian osobowości lub nawet utratę świadomości. W przypadkach skrajnych cukrzyca może prowadzić do utraty wzroku, chorób układu krążenia, uszkodzenia nerek lub konieczności amputacji kończyn;
- I **epilepsja** – jest chorobą powodującą stany utraty świadomości. Epizody lub ataki różnią się od krótkotrwałych zaników „*petit mal*”, aż do dużych ataków „*grand mal*”. Osoby z epilepsją najczęściej stosują leki kontrolujące przebieg choroby i w związku z tym nie wymagają wzywania pogotowia;
- I **Human immunodeficiency virus (HIV)** – stanowi przyczynę AIDS, osłabia zdolność organizmu do zwalczania chorób i infekcji. Objawy HIV są bardzo różnorodne. Osoby z HIV lub chore na AIDS w sposób szczególnie narażone są na społeczną izolację i „naznaczenie”;

- I **SM – sclerosis multiplex** – stwardnienie rozsiane – jest postępującą chorobą układu nerwowego objawiającą się wieloma różnorodnymi symptomami, takimi jak utrata sił, drętwienie, utrata widzenia, drżenia poszczególnych części ciała, a także depresja.

Intensywność objawów jest bardzo różna zależnie od osoby – od prawie niezauważalnych, aż do całkowitej niezdolności do samodzielnego funkcjonowania. Jednego dnia osoba może być skrajnie wyczerpana, by następnego dnia czuć się bardzo dobrze;

Jak przygotować szkołę?

Uczniowie cierpiący na wymienione choroby różnią się od osób niepełnosprawnych, gdyż choroby układowe są bardzo niestabilne. Powoduje to dużą zmienność możliwości ucznia. Z tego powodu potrzeba niezbędnych dostosowań.

Najczęstsze dostosowania dla tej grupy osób to możliwość indywidualizacji zajęć szkolnych bez konieczności korzystania z nauczania indywidualnego, co spowodowane jest częstą nieobecnością ucznia.

Indywidualizacja przebiegu sprawdzianów i egzaminów, w tym maturalnego, polega na stosowaniu alternatywnych form zapisu dla osób niezdolnych sprawnie pisać za pomocą długopisu, a także wyrównywaniu szans poprzez przedłużanie trwania egzaminu.

Istotne jest też stworzenie możliwości przyjmowania leków lub dokonywania niezbędnych pomiarów – np. poziomu cukru.

Szczególnie ważne w tej grupie uczniów jest także, aby nauczyciele podejmowali współpracę z rodzicami w celu zapewnienia jak najwłaściwszej pomocy uczniom.

Niezbędne remonty i adaptacje oraz sprzęt specjalistyczny

Najczęściej nie są wymagane, chyba że choroba przyjmie rozmiary prowadzące do niesprawności ucznia.

Informacje o autorze

Paweł Wdóvik

Absolwent Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1997r. prowadzi Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Warszawskiego, którego jest pomysłodawcą i organizatorem. Wcześniej, w roku 1991, zorganizował pierwsze w Polsce Centrum Komputerowe dla Studentów Niewidomych i Niedowidzących (również na Uniwersytecie Warszawskim). Od 1993r. stale wykłada w Akademii Pedagogiki Specjalnej. Pracuje także jako dziennikarz w katolickim Radiu Józef. Ma żonę i trzech synów.

Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego powstała w 2003 roku. Od pierwszych miesięcy funkcjonowania aktywnie działała na rzecz wspierania społeczności lokalnych, szczególnie w aspekcie rozwoju kulturalnego i edukacyjnego, by w niecałe dwa lata od założenia ukierunkować swoje działania na potrzeby osób niepełnosprawnych, szczególnie niewidomych i słabowidzących. Różnorodne działania i współpraca z licznymi instytucjami skłoniły zarząd Fundacji do otworzenia w 2007 r. oddziału w Warszawie.

Fundacja jest organizacją pozarządową typu non-profit, posiadającą status organizacji pożytku publicznego. Posiada szerokie doświadczenie w kooperacji z wieloma partnerami krajowymi (np.: uczelnie wyższe, ministerstwa, przedstawiciele Parlamentu RP) i zagranicznymi (np.: Action for Blind People z Wielkiej Brytanii, Członkowie Parlamentu Europejskiego). Kadra brała udział w polskich oraz europejskich programach i projektach takich jak IW EQUAL, PARTNERIII, POKL, Środki Przejściowe 2005, 6 Program Ramowy, EUREKA, Leonardo da Vinci, Fundacja im. Stefana Batorego.

WYBRANE PROJEKTY

- „Partnerstwo Na Rzecz Zwiększenia Dostępności Rynku pracy Dla Osób Niewidomych” – projekt współfinansowany ze środków IW EQUAL, w ramach którego Fundacja pełniła rolę Administratora Partnerstwa;
- „Czarna księga dyskryminacji” - projekt współfinansowany ze środków PFRON;
- „Szkolenia podnoszące umiejętności zawodowe, społeczne i sprawność fizyczną osób niepełnosprawnych” – zadanie współfinansowane ze środków PFRON;
- „Prowadzenie portalu technologicznego i czasopisma” - zadanie współfinansowane ze środków PFRON;
- „Pełno(s)prawny Student” – projekt współfinansowany ze środków PFRON;
- „Rzecznictwo praw osób niepełnosprawnych” - projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Środki Przejściowe PL2005/017-488.01.01.01;
- „Klucz do informacji” – projekt współfinansowany ze środków Fundacji im. Stefana Batorego;
- „Otwórz Oczy – akcja i kampania promocyjno-informacyjna przeciwdziałająca wykluczeniu społecznemu osób niewidomych i słabowidzących” - projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego;
- „Dotyk szybszy niż wzrok – Letnia Szkoła Walki dla Osób Niewidomych” – projekt współfinansowany ze środków PFRON.